

LA SÈQUIA MONAR I LA INDUSTRIALITZACIÓ A GIRONA A L'ÈPOCA MODERNA (SEGLES XVI-XVIII): MOLINS FARINERS, DRAPERS, PAPERERS I POLVORERS, SABONERIES, TINTORERIES I ADOBERIES

XAVIER SOLÀ COLOMER

Resum

La indústria —o protoindústria— gironina d'època moderna va necessitar l'aigua i l'energia hidràulica per fer funcionar els seus aparells i màquines. Per això es va estructurar i va seguir el curs del rec Monar, des de Bescanó, passant per Salt i Santa Eugènia, fins a arribar al Mercadal de Girona. Allà s'hi van instal·lar molins fariners, drapers i paperers, tots lligats a la producció agrícola i a la indústria tèxtil de la llana. Més enllà de la sèquia, el riu Galligants i al burg de Sant Pere va acollir adoberies i blanqueries, i al Ter, a la Manola, s'hi van col·locar molins polvorers.

Paraules clau

Sèquia Monar, Girona, Santa Eugènia Sobrehorta, Salt, molins fariners, molins drapers, molins paperers, molins polvorers, saboneries, tintoreries, adoberies.

Abstract

The modern —or proto-industrial— activity in Girona relied on water and hydraulic energy to operate its devices and machinery. As a result, it was organized along the course of the Monar canal, from Bescanó through Salt and Santa Eugènia, until it reached the Mercadal district of Girona. Flour mills, fulling mills, and paper mills were established there, all linked to agricultural production and the wool textile industry. Beyond the canal, the Galligants River and the burgh of Sant Pere hosted tanneries and bleachworks, while along the Ter River, in the area of La Manola, gunpowder mills were set up.

Keywords

Monar canal, Girona, Santa Eugènia Sobrehorta, Salt, flour mills, fulling mills, paper mills, gunpowder mills, soap factories, dye works, tanneries.

1. “LO RECH MONAR” A L'ÈPOCA MODERNA: CASES, HORTS I MOLINS

Durant l'època moderna (segles XVI al XVIII), el rec Monar apareix en ple funcionament i rendibilitat. Bàsicament es fa servir per a dues funcions: regar els horts que es distribuïen al llarg del seu recorregut i per posar en funcionament els molins i altres enginys. Així ho podem resseguir des de la Pilastra, a Bescanó-Montfullà, on trobem una gran resclosa al Ter, travessant Salt i Santa Eugènia Sobrehorta fins al Mercadal de Girona.¹

La resclosa de la Pilastra és el punt d'entrada de les aigües del Ter al rec Monar. El manteniment era absolutament necessari, ja que els aiguats en podien provocar la destrucció i tancar l'accés al rec. A finals del segle XVI Francesc Miquel de Santceloni, senyor del castell i força de Favars, disposava dels drets dels aigualleixos. A principis de 1580 la seva vídua, Marianna de Santceloni, venia al pagès de Bescanó Joan Viader “tota la fusta i arbres que el riu Ter ha aportats i enderrocats, comprès un albre poll en lo rech del molí”.² En plena guerra de Separació (1640-1653) els jurats de Girona donaren un preu fet al fuster gironí Narcís Xiquella per adobar la resclosa i per construir una barca, que havia de servir per transportar els passatgers d'un costat a l'altre del riu. El 12 de gener de 1643 es va encomanar al fuster Narcís Xiquella l'adobament d'una resclosa a Bescanó, que abastia d'aigua el rec Monar, i la construcció d'una barca per travessar el Ter:

Sr. Francesch Roca [de la Barca, ciutadà honrat de Barcelona i Girona, domiciliat a Sant Ponç i Fontajau], jo, junctament ab Narcís Xiquella, fuster de Gerona, tenim pres un preu fet dels senyors jurats de la present ciutat per adobar la resclosa que és cerca de Bescanó per a entrar la aygua en lo Rech Monar, per quant en lo ayguat del mes de novembre proppassat lo riu de Ter espatllà y enderrocà tota dita resclosa. E com per la fàbrica de aquella sie estat forços haver-se de fabricar y posar en dit riu de Ter y en lo lloch a hont se ha de fer dita resclosa una barcha, la qual nosaltres havem feta fer y havem portada en dit riu de Ter sens consentiment de persona alguna sinó considerant hauriem de stalviar y guanyar alguna cosa més en dit preu fet

¹ REIXACH, Albert (2019). *Els usos de l'aigua a la Girona preindustrial: segle XIV-inicis del segle XVIII*. Girona: Institut d'Estudis Gironins, p. 21-30 i 60-64. BOADAS, Joan (1986). *Girona després de la guerra de Successió. Riquesa urbana i estructura social al primer quart del segle XVIII*. Girona: Institut d'Estudis Gironins, p. 95-99.

² AHG, Notarials de Girona 10, Miquel Garbí (2n), Llibre, 1580 (315bis), [1580, gener, 9], s.f.

tenint dita barcha per passar y posar los fexos, cavalls y altres pertrets per la fabricació de dita resclosa. E com nos sie vingut a nostre notícia de que V.M. tindria establiment real de que ningú des del Pont Major fins devant lo Pla de Contestins podie tenir barcha en dit riu de Ter tenint V.M. dit stabliment sens sa llicència. Perçò jo y absència de dit Narcís Xiquella, mon company, supplico a V.M. se servesca concedir-nos dita llicència, tant quant durarà dit preu fet y només offerint-nos que acabat aquells espatllarem dita barcha y durant dit temps no passarem per aquella cosa alguna sinó tant solament lo que serà necessari per a dita fàbrica y que nostre intent may és estar ni és en pensar fer perjudici a VM en cosa alguna

i Francesc Roca va dir:

és veritat que dit stabliment real y que ningú pot fabricar barcha en dit spay sense llicència sua. E com ell sie hu dels inseculats de la casa de la present ciutat y demostrant-se hu dels patricios de aquella y atesa la petició y supplicació que dit Miquel Malavila li té feta deja beneficiar a ell y a son company los consent y dona llicència de tenir dita barcha per lo effecte de adobar dita resclosa y no altrament axí que acabat dit preu fet hagen de spatllar dita barcha de tal manera que de aquella nos puguen servir ells ni altres.³

Aquesta resclosa va servir de gran utilitat durant els anys de la pesta bubònica (1650-1652), que coincideix amb el final de la guerra. Els jurats de Bescanó testimoniaren que

lo d. Pere Pagès, notari real de Gerona, y Francesc Andreu, clergue beneficiat de la isglésia de Santa Maria la Mar de Barcelona, des del dia de deu del mes de setembre prop passat [de 1650] fins lo die present han continuamente esta y habitat y an vista estar y habitar aquells tots junts demunt la resclosa real del riu de Ter, junt al terme de Bescanó, en llur barca menjant, bevent y dormint y fent en ella llur continuada habitació y residència tot lo dit temps, purgant axí bé com an purgat en dit barca tot lo dit temps, per ser exits de la ciutat de Gerona hon és lo mal contagiós ab guàrdia de vista de Pere Thomàs, treballador de dita parròquia de Bescanó.⁴

³ AHG, Notarials de Girona 9, Llibre, Pere Casadevall, Manual, 1643 (517bis), [1643, gener, 12], s.f.

⁴ SOLÀ, Xavier (2021). "L'epidèmia de pesta bubònica de 1650 a 1654 a Girona: testimonis sobre la malaltia i mesures de profilaxi". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. LXII, p. 287-325.

Els horts o les hortes es distribueixen a banda i banda del rec. Pràcticament en tot el seu recorregut, des de l'inici fins al Mercadal. Aquestes hortes eren arrendades als hortolans. El rec o sèquia Monar creuava el poble de Santa Eugènia Sobrehorta o Sobrehortes, coneguda així pel fet d'estar situada sobre el rec Monar, seguint el camí ral, mentre que les hortes eren situades a la part baixa del rec, en una zona pràcticament plana, que quedava emmarcada al nord pel riu Ter. Les cases i carrers de Santa Eugènia seguien el rec. El mestre de cases Francesc Barbosa va fer unes obres "al porxo de la casa de Millàs del Rech Monar de Santa Eugènia per orde del Señor don Guillem Sunyer",⁵ per ordre del donzell Francesc de Millàs Satorre.

Després havia de creuar el riu Güell, que feia per sobre. Allí també s'hi trobaven horts. Com el que el polvorer Narcís Vilert venia a l'olier Pere Vila al costat del riu Ter i del rec Monar, i que limitava a l'est amb la riera o affluent del rec Monar a través de la resclosa del riu Güell, al sud amb els honors de la torre Satorra de Santa Eugènia; a l'oest amb el camí ral que anava d'Amer a Girona (1645). El claveter Benet Ferrer hi tenia una casa, junt a l'estellador del rec Monar i del rec del Güell, i unes hortes que arrendava a l'hortolà Pere Dirrimeu, amb l'obligació que

tingau de tenir scurat y encondret lo Rech de Güell y demás regueres de dita horta conforme estan avuy y deixar-les axí netes y scurades lo die de la fi del present arrendament. Ítem que tingau de plantar cada un any en son degut temps vint arbres, so és, dotse plansons de arbre poll, y vuyt de arbre blanc a les part de dita horta que serà menester, y també en lo advent pròxim tingau de plantar-hi semblantment dits vint arbres a bé que no sie comensat lo present arrendament.⁶

Entre el Mercadal i les muralles, també hi trobem les hortes, conegudes amb noms propis: "las ortas d'en Renguius" i l'"horta de Daroca", a tocar del portal del rec, que eren del ciutadà honrat Josep Albert (1644). El taverner Miquel Matas hi tenia "lo camp de Grimosachs", que arrendava a l'hortolà Pere Mayner (1648). Valèria Albert, vídua del notari Rafel Albert, arrendava un camp i hort al costat del rec i portal a l'hortolà Guillem Sudries, amb

⁵ AHG, Notarials de Girona 9, Pere Casadevall, Llibre, 1642 (507), [1642, juny, 12], s.f.

⁶ AHG, Notarials de Girona 8, Pere Rosselló, Llibre, 1651 (480), [1651, juliol, 23], s.f.

l'obligació “que en cas se spalle la paret del rech prometo fer-la adobar y reparar”.⁷

L'aigua per regar els horts es prenia directament del rec Monar, mitjançant canals i recs que hi sortien en perpendicular. Això queda perfectament estipulat en els contractes. El doctor de la Reial Audiència de Catalunya i ciutadà honrat Paulí Guiament hi tenia un hort i casa prop del convent de Santa Clara, fora els murs, que, a la seva mort, arrendava la seva vídua a l'hortolà Gerald Roger, i s'obliga el seu procurador, Joan Blay, a “scombrar lo rech des de lo stallador fins a la dita horta”.⁸ El mercader Josep Albert arrendava el seu hort al costat del rec a l'hortolà Guillem Sodries, en què “no pogau donar aygua de dit rech a ningú sens llicència mia, y jo haja [Albert] de tenir condrets tots los forats de regar dit camp”.⁹ Els estelladors tenien aquesta missió: retenir o deixar passar el cabal de l'aigua del rec. I hem d'imaginar que eren un senzill dispositiu a manera de comporta de pedra (una llosa), de fusta o metall, en posició vertical i perpendicular a l'aigua, que s'alçava i abaixava. L'estellador era un punt a destacar. Elionor Matas, vídua del taverner Miquel Matas, arrendava a l'hortolà Pere Vila, una casa i hort al costat del rec Monar, prop de l'estellador (1645).

Tot i estar urbanitzat, i tancat dins les muralles, el Mercadal va conservar molt temps aquest ús agrícola, alhora que ramader. El sagristà major i canonge de la Seu hi tenia una horta de tres a quatre vessanes que arrendava, dita l'“horta del Sagristà”. El mercader Rafel Camps hi tenia un hort tancat amb parets, sobre el rec (1646). El ciutadà honrat Joan Pau Perpinyà arrendava la seva casa i hort que era a tocar del portal del rec a l'hortolà Joan Brausell, el qual obligava en “lo segon any del present arrendament hajau de acabar de rodar lo dit hort de serments, ço és, a las parts de migdie y solixent de aquella”.¹⁰ Els horts, doncs, estaven closos amb murs i vorejats pels ceps, que s'alternaven amb estables i corrals per al bestiar.

Al llarg del rec Monar hi va seguir un carrer en paral·lel, amb les seves cases, conegut com el carrer del Rec o del Rec Monar. L'estima de 1535 ja

⁷ AHG, Notarials de Girona 8, Pere Rosselló, Llibre, 1652 (481), [1652, abril, 11], s.f.

⁸ AHG, Notarials de Girona 2, Francesc Vinyoles, *Manuale secundum*, 1645 (842), [1645, abril, 24], s.f.

⁹ AHG, Notarials de Girona 5, Rafel Monràs, Llibre, 1640-41 (927), [1641, octubre, 29], s.f.

¹⁰ AHG, Notarials de Girona 4, Raimon Grau, *Manuale*, 1645 (593), [1645, març, 28], s.f.

mostra un conjunt de cases mitgeres, pràcticament a banda i banda. Un pare de Juià, Antoni Boadella, hi tenia una casa, que, un cop difunt la seva vídua Jerònia arrendava al violer Miquel Escolà (1643). L'accés pel costat oest es feia per un portal que circulava per sobre el rec, i que en prenia el nom. Un pagès de Sant Daniel, Pere Prats, hi tenia una horta prop del portal del Rec Monar, que el 1647 arrendava a l'hortolà Guillem Sudries per 12 lliures anuals. El fuster Dídac Parés hi tenia la seva casa amb hort, que arrendava al llibreter Esteve Coromines (1643). El cardador de llana Joan Lladó tenia "un casalot espatllat y vuy tot per terra postrat" davant de l'església de Santa Susanna, al costat del camí del rec Monar (1648).

2. ELS MOLINS FARINERS: LA MOLTA DEL GRA

Els molins de la ciutat de Girona s'havien municipalitzat entre 1589 i 1620. Els jurats els havien comprat als antics senyors: els de la Manola a Pedret es van comprar a mossèn Jeroni Civera, els molins del Mercadal a Miquel de Cruïlles el 1589, i els del Rec Monar a Francesc d'Assís Cruïlles i Sitjar, el 1620.¹¹ Aquesta compra respon a una estratègia dels jurats de la ciutat de posar en funcionament aquests molins, després de molts anys d'inactivitat, i que els veïns no es veiessin obligats a anar a moldre al burg de Sant Pere (molí de Cruïlles), a la Manola o a altres llocs més apartats. Així va ser, la recuperació de la sèquia i dels molins va ser efectiva, fins la destrucció que provocaren els francesos al final de la guerra de Separació (1640-1653). Durant l'estiu de 1669 i l'hivern de 1670 s'escurava el canal, es redreçava la resclosa a Bescanó, es construïa una casa per als bramadors (que donaven accés a l'aigua), es construïren noves barques per creuar el riu, i es repararen tots els molins (amb nous aparells i moles). Un aiguat (el 14 de novembre de 1670) va ocasionar nous desperfectes, així com les successives guerres.

Dins el Mercadal, trobem un mínim de dos molins fariners, fàcilment identificables: el molí de Dalt (o superior), junt a uns "tornalls de esmolar", i el molí de Baix (o inferior), a tocar de l'Onyar. A més hi trobem tres molins per retòrcer llana, un molí draper i un de paperer al rec de Portell. Excepcionalment, i potser en un moment molt puntual (1649) es parla d'un

¹¹ Reixach, 2019, p. 30-44; CASTELLS, Narcís (1982). "La municipalització del molins de la ciutat de Girona (1581-1620)". *Revista de Girona*, núm. 100, p. 233-240.

molí per moldre fulles de tabac: són l'adroguer Joan Camós i l'apotecari Joaquim Marcer els qui en tenen la casa del molí de tabac del Mercadal. També en temps de guerra havien funcionat, ocasionalment, molins de sang (moguts per animals) a l'interior de la ciutat. A principis del segle XVIII (segons el cadastre del 1716), hi apareix un retorçador, un martinet, un esmoladors, dos molins fariners i un de paperer.¹²

El Molí "dit de Dalt" era un molí fariner, que incloïa un molí esmolador a l'interior, però amb un arrendament per separat. Era un edifici aïllat, però rodejat per altres cases, botigues i tallers, que els propietaris es dedicaven a arrendar o comprar/vendre: el mestre de cases Benet Forés arreglava una casa que havia estat del paraire Arenas (1641). N'hi tenia una el paraire Maties Font que va vendre al capellà Joan Camps el 1642 per 70 lliures. Una altra era la del paraire Patllari Mas, abans del moliner Joan Bernat, que el 1648 venia a la vídua Caterina Morat i Salvà, per 240 lliures. Els Sitjar hi conservaven dues cases, que arrendaven al treballador Bartomeu Mestres (1642). Una altra era la del pagès d'Aiguaviva Joan Renard (a) Caldeduch (1648-1650), envoltada per camins, horts i recs (un d'aquests anava fins al convent de Sant Agustí), que finalment adquirí el donzell Andreu Vilella (1650). Una altra era la de Rafel de Bell-lloc, que arrendava al treballador Josep Mondí (1651). Per tant, estem parlant d'un espai densament poblat, en què el molí era un referent.

Pel que fa al molí, el 1645 els jurats l'arrenden, primer, al moliner Joan Ferrer i, poc després, el subarrenden al moliner d'Ullastret Agustí Riera, per quatre anys i 250 lliures i 5 sous anuals. I el 1649, els arrendadors —el moliner de farina Antic Galzeran, el flequer Josep Saltiró i l'hortolà Francesc Finestres— el subarrendaven per la mateixa quantitat de 250 lliures al moliner Antonio Torres. Aquí al Mercadal hi havia un molí draper, situat prop del molí de Sant Francesc. Era del paraire Pau Pagès, i a la seva mort, els teixidors de lli Jaume Pla i Gaspar Bonavia, l'arrendaven als jurats de la ciutat. Durant el setge de l'estiu de 1653 va ser aixafat, i es va haver de reconstruir.

Pel que fa al tornall, eren els daguers qui se n'encarregaven. Els 1641 els daguers Jaume Cuniller i Antoni Molar l'arrendaven per quatre anys i 18 lliures anuals. El 1648 els jurats l'arrenden a Feliu Casso i a Josep Botines, per cinc anys i 9 lliures anuals:

¹² Boadas, 1986, p. 89-90.

Vosaltres no pugau ningun dia de dissapte esmolar en dit tornall, per quant jo me'l reservo per a mi y per qualsevol persona a mi ben vits, y a acàs que quan sereu en dit tornall no y tropiau ningú vos ne pugau servir, però sí après jo arribo o algú altres per orde meu, vosaltres vos hajau de alsar en continent y fer lloc a mi y als altres per a treballa a dit tornall. Ítem que si acàs la ciutat me farà fallas, jo prometo passar-vos a vosaltres las fallas, axí com la ciutat me farà a mi per iguals parts. Ítem que no pugau esmolar feyna nova de altres daguers ni pugau acullir ningú en lo present arrendament.¹³

El Molí “dit de Baix” diu que estava situat al Mercadal superior, també era conegut com a Molí d'en Sitjar. També s'hi havia anat urbanitzant al voltant: sabem de la casa dita “lo Hostal del Perill”, propietat del botiguer Joan i Rafela Riucáu, que arrendava al muler Ramon Vila (1635) i després a mans del retorçador de llana Miquel Bonacasa, que arrendava al violer Miquel Escola (1644); d'una casa, destruïda i malmesa per la guerra, que era propietat de l'Hospital Nou i de l'església de Santa Susanna del Mercadal (1648), i d'una altra de l'antic propietari dels molins, Francesc de Cruïlles i de Sitjar, que la venia a l'apotecari Joaquim Mercer (1648). Aquesta casa era de grans dimensions, per això es coneixia com la “Casa Major”: tenia quatre cases a la part occidental del darrere, que antigament eren tres, en la qual ara hi havia construïdes dues botigues i estances a la part del sud, al costat del riu Onyar i sota un primer sostre de dita casa major hi ha construïdes unes voltes on passava un carrer públic que anava al Mercadal inferior, al molí, a la plaça del Mercadal i a l'església de Santa Susanna.

A través de l'arrendament que en va fer la propietària Anna de Cruïlles i de Sitjar, vídua del noble senyor Francesc de Sitjar, al moliner Pere Camps, ens podem fer una idea del funcionament. Abans de la compra per la universitat de Girona, Francesc de Cruïlles i Anna de Cruïlles i de Sitjar arrendaven el molí de Baix al moliner Pere Camps per tres anys, 300 lliures anuals i 12 “dies de fallas”. Les falles “se entenen que la aygua estiga llevada a la resclosa real per temps de vint y quatre horas continuas per cada dia de fallas, los demás, emperò, dies quey haurà fallas se haja de rellevar del preu per sou y per lliura del temps y haurà a ditas fallas”. O sigui, el contracte incloïa els dies que no molia el molí per estar embussat i impedit. L'arrendador estava obligat a moldre gratuïtament per a l'Hospital Nou de Santa Caterina i per als Cruïlles, mentre que

¹³ AHG, Notarials de Girona 3, Joan Fontdevila, Manual, 1649 (632), s.f.

tots los altres que molrà en lo dit molí non puga exhigir més de set dinés per cortera. Ítem que dit Pere Camps sia tingut y obligat n anar tant a la Resclosa Real com al estallador de Güell, per ha llevar y tornar la aygua axí e conforme serà request per lo baller del rech Monar. Ítem que sia obligat de tornar los molins ab les estimes eo lo valor de elles del modo y manera se li lliuraran y ell las rebrà.¹⁴

Van romandre a mans privades els molins fariners de Santa Eugènia Sobrehorta, Salt i Sarrià de Ter. A Salt, seguint el rec Monar, hi havia un molí fariner propietat de la família Pagès, que eren esparters (segle XVII), i anteriorment dels senyors del mas Sagrera de Salt. El 13 de maig de 1638 el mestre de cases de Girona Bernat presentava l'època de pagament per les obres que havia realitzat en "lo molí de Salt" propietat de Joan Rafel Pagès, i a la casa que aquest tenia al carrer dels Canaders.¹⁵

El 1638 Joan Rafel Pagès arrendava el seu molí al moliner saltenc Llorenç Domènech, juntament amb unes terres i horts. Llavors es diu que molí està derruït, i l'obligava a uns pactes:

dit Llorens Domènech haja com ab tenor del present promet pèndrer ab inventari tota la ferramenta y ahinas se trobaran en dit molí, y a la fi del temps del present tornar y restituir aquells en la matexa spècia las haurà y ha rebudas sens disminució de pes. Ítem dit Joan Rafel Pagès se reserva quiscun any durant lo present dotse dias de fallas de las fallas farà dit molí de la aygua que faltarà per culpa de la reclosa rea, o altrament per qualsevol altre causa, emperò en cas que fassen de dits dotse dias dit Joan Rafel Pagès haja com promet de pendre-les-hi en compta tots los dias que passaran mes del dotse dias avisant-lo emperò dit Domènech y ab tal emperò no sé per negligència y culpa de dit Domènech. Ítem és pacte que dit Domènech no puga tallar de sol ni scapar ningun altres sens licència mia primer de mi y demanada y obtinguda.¹⁶

Així doncs, Joan Rafel Pagès volia que el seu arrendador reconstruís el molí. Més endavant, un any i mig després, en Domènech ha realitzat unes mínimes obres per posar en funcionament el molí, que li van costar 10 lliures

¹⁴ AHG, Notaria de Girona 6, Joan Miquel Sabarrés, Llibre 1602-1603 (598), [1602, abril, 13], s.f.

¹⁵ AHG, Notarials de Girona 5, Onofre Caxàs, Llibre, 1638 (912), [1638, maig, 13], s.f.

¹⁶ AHG, Notarials de Girona 5, Onofre Caxàs, Llibre, 1638 (912), [1638, juny, 13], s.f.

6 sous 8 diners: “una cadira nova, un rodet, un sescla de ferro, per los adops de un collferro y fer un corror de còurer”.¹⁷ El següent arrendament té lloc al cap d'un any (1641), al moliner de Flaça Jaume Martorell. El molí continua en el mateix mal estat, malgrat haver-lo fet arreglar en Domènech. Llavors, en els pactes, en “Joan Rafel Pagès promet fer fer las obras seran necessàries en dit molí” i “a la fi del present arrendament dexar las molas de dit molí treball antas conforme las trobarà ara”.¹⁸

El 1646 Joan Rafel Pagès es feia portar pel pagès Narcís Prats de Taialà, per 17 lliures, “una mola litigal, la qual he aportada des de la montanya de la parròchia de sarrià al molí fariner que vos dit Pagès possehiu en la parròchia de Salt”.¹⁹ La hi va fer el mestre de moles del Pont Major Antoni Casabosch, per 13 lliures 10 sous, “de una mola litigal de set palms y mig de camp y dos y mig de gruja”.²⁰ El seu fill, Galzeran Pagès, tornava a arrendar el molí, ara al moliner de Sant Julià de Ramis, Jeroni Freixa, que es trobava el molí en ple funcionament, amb dues moles a punt de moldre, el seu perpal, dues esquadres, un martell i un torn per carregar sacs (1647).

Maria Bassa i Pagès, casada amb el mercader Baltasar Bassa, hereta el molí del seu pare, Joan Rafel Pagès. Entre 1648 i 1649 hi va portar a terme una sèrie de treballs de reparació que li permeteren recuperar-lo sencer. Un estol de menestrals hi van treballar per posar-ho a punt. Van ser el serrador Joan Font, els mestres de cases Marigó i Joan Rigall, Francesc Barbosa i Jaume Collell, i el ferrer de Sant Gregori Ponç Vinyas, que cobrava tres lliures “per les mans de adobar un collferro que serveix per lo molí fariner que la sra. Maria Bassa y Pagès, muller de vm té y pocehex en la parròchia de Salt”.²¹ Els serradors francesos de Girona Antoni Xammar i Guillem Mateu cobraven 31 lliures 17 sous 13 diners per la fusta d'arbre poll emprats per obrar el molí. Els moliners Francesc Espelt i Joan Casademunt treballaren i vengueren

¹⁷ AHG, Notarials de Girona 5, Onofre Caxàs, Llibre, 1640 (917), [1640, gener, 8], s.f.

¹⁸ AHG, Notarials de Girona 5, Rafel Monràs, Llibre, 1640-41 (927), [1641, abril, 27], s.f.

¹⁹ AHG, Notarials de Girona 5, Rafel Monràs, *Sextum protocollum sive manuale*, 1646 (942), [1646, juny, 30], s.f.

²⁰ AHG, Notarials de Girona 5, Rafel Monràs, *Sextum protocollum sive manuale*, 1646 (942), [1647, agost, 3], s.f.

²¹ AHG, Notarials de Girona 7, Roc Franch, *Manuale*, 1648-49 (378), [1648, juny, 9], s.f.

als Bassa un seguit d'eines: dues escodes de ferro, un martell de ferro, un perpal de ferro de cinc pams de llarg, dues barres de fusta i dues gates de fusta. El picapedrer del Pont Major Antoni Casabosch hi fabricava, per 44 lliures i 10 sous, “dos molas cosseras”.²² A final de 1649, ja trobem el primer arrendament, al moliner de la Manola Joan Casadamunt, que continuarà en successius arrendaments. El nou arrendament que feia Baltasar Bassa al moliner de Salt Joan Casademunt, per cinc anys, indicava

que en lloch de dit preu dit Casademunt hage de molturar en esta forma, ço és, que de quiscuna cortera de blat, sègol, mestall y ordi, y quaselvol altre gra, rebrà dit moliner una mesura de blat o altre gra segons una mesura de molturar, dit Bassa ha feta fer y lo dit gra se hage per dit moliner posar en una caxa que dit Bassa també ha fet fet en dit molí y posat dit gra de blat, mestral y sègol dins dita caxa, y després a la fi de quiscun mes dit gra que serà en dita caxa se hage de partir igualment entre dits Bassa y Casademunt. Ítem és pactat que lo altre gra ques molrà en dit molí, exceptat blat, mestall y sègol sie de dit Casademunt sens haver-ne de donar cosa a dit Bassa. Ítem que dit Casademunt promet posar dit blat, sègal y mestall en dit caxa y no en altre part, a pena de deu lliures barceloneses. Ítem que comensaran a multura lo primer de maig pròxim y durarà fins serà finit dit arrendament. Ítem que si los molins de Salt y Sancta Eugènia se dexaven de molturar, a les honres no tinga obligació dit Casademunt de molturar, sinó de hagen de partir lo que se haurà per quiscuna cortera com los demés. Ítem que hage dit Casademunt de mòlter de franch al dit Bassa”.²³

Al final del contracte es feu un petit inventari, que incloïa “duas scodas dolentes. Ítem un martell. Ítem un parpal gros. Ítem dos molas ab sos colls ferros. Ítem dos nadilles de ferro”.²⁴

A Sarrià de Ter el ciutadà honrat de Barcelona Francesc Roca de la Barca i el pagès de Sant Ponç de Fontajau Fèlix Roca i Sitjar, hi tenien dos molins situats a la riera d'en Xuncla, curs d'aigua que naixia a Montbó, a llevant de la muntanya de Rocacorba, i desembocava al riu Ter, a Sarrià. El 1647 Salvi

²² AHG, Notarials de Girona 2, Francesc Vinyoles, Manual, 1651 (849), [1651, febrer, 21], s.f.

²³ AHG, Notarials de Girona 2, Francesc Vinyoles, Manual, 1652 (851), [1652, abril, 25], s.f.

²⁴ AHG, Notarials de Girona 2, Francesc Vinyoles, Manual, 1652 (851), [1652, abril, 29], f. 184r.

Xuncla, senyor del mas Xuncla de la parròquia de Sant Pau de Sarrià, havia venut a Francesc Roca de la Barca el seu molí i tots els seus aparells, moles, rodets i canals per fer-lo funcionar, amb un hort, per 200 lliures. Actualment aquests molins es coneixen com a molins d'en Xuncla i d'en Tomàs, on hi ha el salt d'en Timbarro. Els arrendadors eren, respectivament, els moliners Pere Gravalosa, d'Olot, i Joan Catà, de Campdevànol. De la pedrera de Sarrià, el picapedrer Antoni Casabosch fabricava quatre moles, “so és, dos llitegals y dos cosseras”, per al molí fariner que el senyor del castell de Calabuig, Guillem d'Armengol, s'estava construint el 1649.²⁵

A Santa Eugènia l'administració dels Aniversaris de la Seu hi tenia, al costat del molí paperer, un molí fariner. El seu procurador Pere Sala, beneficiat de la Seu, arrendava al moliner Marturià Bosch per tres anys “la casa molí fariner y horta que los Aniversaris presbiterials de la Seu de Girona tenen y possehexen en la parròchia de Santa Eugènia sobre la horta de Girona”.²⁶ El 1643 s'arrenda al moliner Raimon Domènech, moment en el qual s'esmenten les eines que allà es troben: “Primo dos sesclas grans de molas. Ítem un parpal. Ítem una scoda y un tallant. Ítem tres molas aptas per a mòlrer. Ítem un llavador de molas. Ítem un oller. Ítem un torn. Ítem un martell nou”.²⁷ Els següents contractes són a Roc Alzina (1646) i a Antoni Puig (1649). Els pactes indiquen que, per començar, calí prendre inventari de “tota la ferramenta, aynes y arreus de dit molí”, per després restituir-les al final del contracte. Seguidament es deia que

lo arrendatari tot lo temps del present arrendament a sos gastos propis hage de conservar las molas, rodets, sesclas, cadiras, collferros, daus, albres y qualsevols aynes de dit molí aptes per a mòlrer quant emperò se hauran de fer noves que no tindran adop, en tal cas, las hage de fer fer lo procurador y senyors protectós de dits aniversaris y lo que reterà en dit molí hage de ajudar en posar las pessas quant se feran noves en dit molí.

En cas de canvi de les peces calia avisar el procurador o protector dels Aniversaris, perquè ajudés “en posar las pessas quant se feran noves en dit

²⁵ AHG, Notarials de Girona 8, Pere Rosselló, *Secundum Manuale*, 1649 (478), [1649, febrer, 24], s.f.

²⁶ AHG, Notarials de Girona 2, Pere Vinyoles. Llibre, 1640 (815), [1640, agost, 20], s.f.

²⁷ AHG, Notarials de Girona 2, Pere Vinyoles, Llibre, 1643 (823), [1643, abril, 13], s.f.

molí, aleshores seran de les pessas coneixeran que no tenen adop a effecte que lo molí no perde ningun dia de mòlrrer". L'arrendatari havia d'avisar sempre de les aturades mensuals, així com "hage de posar y tenir borras a gastos seus propis al enbocador de la aygua de totas las molas de dit molí, a effecte que les rebugades, llenys y brossa aporte lo rech no rompen ni gasten los rodets".²⁸ Així doncs, a final del contracte es prengué inventari de tots els objectes: "Primo una scoda. Ítem un parpal. Ítem una vyera. Ítem un torn. Ítem un mall. Ítem tres sesclas de ferro. Ítem dos molas grosses furnidas".²⁹

3. MOLINS DRAPERS, SABONERIES I TINTORERIES

Els molins drapers o batans s'han d'associar a la indústria tèxtil o de draps de llana, dels quals són parells. L'activitat manufactura de la llana (paraires i teixidors) va viure una forta recessió durant l'època moderna, entre els segles XVI i XVII, fins al punt que aquest sector va davallar dràsticament del 69,2% el 1534 al 23% el 1695.³⁰ La ciutat de Girona s'havia anat desindustrialitzant i havien anat guanyant pes nous sectors econòmics gremials, el de l'alimentació o la construcció. Aquest procés s'accentua al segle XVIII: al cadastre de 1716 només hi apareixen quatre paraires o set teixidors, però onze passamaners o fins vint-i-nou sastres.³¹

Als molins bataners s'hi desenvolupava la primera i l'última part del procés de producció dels draps. Amb unes maces o nocs de fusta s'anava picant els draps i la llana, suaument, mentre anaven girant i donant voltes sobre si mateixos, els quals s'havia amarat prèviament amb sabó i aigua. La llana es podia rentar, i podia fer-ho tant el paraire com els moliners. Així ens surt quan un moliner de draps de Girona, Joan Bernat, cobrava 27 lliures 15

²⁸ AHG, Notarials de Girona-2, Francesc Vinyoles, *Sextum Manuale*, 1649 (847), [1649, abril, 16], f. 124r.

²⁹ AHG, Notarials de Girona-2, Francesc Vinyoles, *Manual*, 1652 (851), [1652, abril, 29], f. 184r.

³⁰ TORRES, Xavier (1999). "De senyors del drap a senyors de la terra: draperia i masoveria en la regió de Girona als segles XVI i XVII". Dins CONGOST, Rosa i TO, Lluís (ed.). *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 229-268; ÍDEM (2001). "La ciutat de Girona a l'època moderna: de capital del drap a plaça forta". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 42, p. 25-43.

³¹ Boadas, 1986, p. 73.

sous 3 diners del donzell Francesc Xatmar per set quintars, tres arroves i dinou lliures de llana blanca que el mercader de Torroella de Montgrí Jeroni Madrenes li havia servit (1579).

Els draps, estirats i sense estirar, encara es podien tenyir a les tintoreries. El procés del tenyiment costa molt de resseguir a Girona, ja que la documentació no és explícita ni abundant. La manca d'informació ens fa pensar en el poc pes que va tenir aquesta activitat, o dels pocs professionals que s'hi dedicaven i poques instal·lacions: al llarg del segle XVII només coneixem cinc o sis tintorers. Un d'ells és Sebastià Gifré, que signà un deute de 51 lliures 10 sous a Francesc Codina per un drap vintè groc, "lo qual drap yo [deia en Gifré] havia enprès de teñir en groc y per haver ho errat en los tints yo he agut de cobrar".³² Un altre tintorer és Onofre Soler, que trobem associat amb el pareire Josep Navarro, durant la dècada de 1640. Altres dos són Huguet Marró i Joan Days, sembla que d'origen francès, quan el 1643 el prevere Joan Camps els arrenda una casa al carrer Fontanilles (on hi hauria d'haver les tintoreries). Un altre tintorer és Bernardí Boscó, el qual la seva muller Anna declarà desaparegut el 1645 (en plena guerra) mentre l'adroguer Francesc Vergonyós li reclamava el pagament de productes que li havia anat a comprar. Al carrer Albereda hi vivien altres tintorers: al costat dels triquets dels Cavallers i de Na Vives hi vivia el pareire i tintorer Antoni Puig (1647). Procedent de Barcelona, hem documentat el tintorer de draps de llana Jaume Canosa, que canvia de feina quan arriba a Girona el 1648, i esdevé calderer. Un darrer tintorer i pareire és Antoni Puig, que trobem associat amb els mercaders Joan Riucan i Josep Moles, els quals li proporcionaven les tintes per al seu negoci (1644).

Els tints, per la necessitat de l'aigua, estaven situats prop del rec Monar al Mercadal.³³ El 1642 la vídua Caterina Homs arrenda la seva casa, situada al carrer d'en Fontanilles del Mercadal, al ciutadà honrat Joan Pau Perpinyà i al pareire Gabriel Serra, on aquests volien construir un tint: "un parol gran de tint assentat y totes les demás auhines o ormeigs necessaris per lo tint y una taulada del porxo sobre la foganya", mentre que els pactes indicaven:

³² AHG, Notarials de Girona 3, Pere Mir, Protocol, 464 (1602), [1602, octubre, 8], s.f.

³³ Reixach, 2019, p. 93-100.

finít dit temps dits señors Perpinyà y Serra tingan dexar o tornar dita casa en la forma que antes de la fàbrica de dit tint estave, y en qualsevol cas se'n pugan aportar lo parol y demás arreus o guarniments y derrocar y aportar-se'n lo pertret de dita taulada del porxo que està sobre la foganya per dit señor Perpinyà com dalt està dit construïda. Item que en cas que lo sostre sota del qual està dit parol afins al pilar que és al mig de dita botiga fos gastat de manera que fos necessari haver-se de mudar les posts tigan obligació dits Perpinyà y Serra de pagar tota la fulla de pi que per rahó de dit adop serie menester.³⁴

El perol, doncs, és el recipient fonamental on es barrejava o banyava el tint o colorant, barrejat amb aigua, amb el drap. Seguidament es retiraven i s'esbandien en un corrent d'aigua, i després s'estenien. En Perpinyà i en Serra degueren construir el tint a la casa arrendada per Caterina Homs. I ja el 1645 se la va anomenar "la casa del Tint".

Un cas semblant és el de l'orfebre Narcís Amat. Va arrendar la seva casa, situada al carrer de l'Argenteria, al barreter Benet Boscà, per tres anys i 40 lliures anuals. Un dels pactes diu que

en la foganya fareu en dita casa per lo parol de anfortir o tenyir hajau de fer ximaneya o canonada que ajuste lo fum y dita canonada haja de entrar en la ximaneya de la sala, lo que hajau de fer a gastos vostros propis y que quant vos ne anireu de dita casa la hajau de fer adobar y dexar-la conforme estava y ho aveu trobat lo die que sou entrat en dita casa axí mateix a gastos vostres propis. Item que cada anya hajau a gastos vostres de fer escombrar una vegada las dos ximaneyas són en dita casa y en casa no compliau a tot lo dalt dit jo ho puga fer fer a gastos vostros propis.³⁵

Un barretaire que deuria tenyir els seus barrets. Segons la informació d'aquests dos casos, les tintories es podien muntar o desmuntar amb relativa facilitat. En aquest cas la "fogaina" esmentada era una de les instal·lacions de foc, fogueres o fogons emprades pels tintorers, consistent en una cavitat descoberta per alt amb un forat lateral, arran de terra, per fer-hi foc de llenya i fer bullir l'aigua dels perols o les tines.

³⁴ AHG, Notarials de Girona 9, Pere Casadevall, Llibre, 1642 (507), [1642, abril, 11], s.f.

³⁵ AHG, Notarials de Girona 5, Rafel Monràs, *Undecimum protocollum*, 1651 (956), [1651, setembre, 12], s.f.

Un altre tint que coneixem és l'anomenat "lo tint de Vedruna", situat al costat de l'església de Sant Francesc del Mercadal. Un tint que havia estat molí draper, i tenia al davant un molí retorçador. Era propietat del ciutadà honrat Jeroni Vedruna, que l'havia arrendat, primer, al paraire i tintorer Antoni Puig, i seguidament, als germans tintorers Jaume i Pere Dubarós, de Mataró. El contracte d'arrendament inclou "dos perols y una tina dolenta per tenyir y las demás aynas de tintorer que consterà escoren dit tint per un memorial tractat entre nosaltres", amb els pactes que "jo en dit nom vos consedesch facultat que pugeu posar un parol, una tina y una prempsa de teles en dit tint per fer lo que vos peraxerà a vostros gastos propis, y en cas o finit dit arrendament vos ne anàssau de dita casa vos ne pugeu portà las ditas cosas y tornar lo que moureu, tant de parets com de anrejolars y altres cosas de la manera queu trobareu".³⁶

A finals del segle XVI trobem que el donzell Joan de Sitjar tenia dos molins drapers, un al Mercadal de dalt, al costat del molí fariner i d'una casa, i un altre a Santa Eugènia. Els mestres de molins Pere Trelles i Joan Reinalt van fer una estima o valoració del molí que en Sitjar tenia al Mercadal. El motiu era poder-lo arrendar seguidament, tal com feia, primer al saboner Francesc Burgués (10 de febrer de 1582) i al moliner de draps Pere Trull (16 de juliol). La valoració que feren els mestres de molins ressegueix, fil per randa, totes les parts del molí:

Primo és estimada la roda més alta en nou liures. E més la canallot de dita roda una liura. E més lo arbre de dita roda ab sos colls y ferros y sinch anells, tot set liures. E més les masses y tallerres de dites rodes, tres liures y deu sous. E més lo noch de dita roca ab tot lo guarniment, sis liures y deu sous. E més l'altre roda més baixa sota dotze liures. E més la canal y canallot que va ha dita roda val una liura y deu sous. E més lo arbre de dita roca ab sos colls ferros y anells, tot tres liures. E més les masses ab ses telleres de dita roda, sis liures y vuyt sous. E més lo noch de dita roda ab tot lo guarniment vint y una liura.³⁷

L'administració dels Aniversaris de Sant Feliu de Girona també disposaven d'un molí draper, amb dos nocs, a Santa Eugènia. Trobem que el

³⁶ AHG, Notarials de Girona 5, Rafel Monràs, Llibre, 1646 (943), [1646, desembre, 17], s.f.

³⁷ AHG, Notarials de Girona 10, Miquel Garbí (2n), Llibre, 1582 (322), [1582, febrer, 10], s.f.

1602 l'arrenda al moliner Pere Ferrer per quatre anys i pel preu de 22 lliures anuals, amb el pacte que

los dits Aniversaris eo llur procurador tinga de tenir condrets los nochs, rodets y altres y masses y vos tingau tingau de fer tots barbes, llevadors y folradures de posts dels costats de dits nochs y selloles, les quals haveu de tenir condrets y també és pactats que dits aniversaris tingan de pagar y fer fer tots los collferros y cerchs de albres, y sempre que no hi haja aygua en lo rech acerque dit molí no pugués molre un mes, quinze dies o vuyt dies, se hage de rellevar del present arrendament y no sempre que no vaja si no un noch no tingau de pagar sinó mig arrendament y quant auran tots dos lo hajau de pagar tot íntegra.³⁸

El moliner, doncs, tenia la missió de mantenir i cuidar el molí i els seus aparells. A Salt, el donzell de Barcelona Miquel Mollet, fill de Felip d'Avinyó i d'Eleonor Molleta d'Avinyó, disposava d'una carnisseria, un molí draper i d'una farga (1580), i el paraire Macià Camps un altre (1570). Al burg de Sant Pere de Galligants també s'esmenten tres molins: un de paperer, un de fariner i un de draper entre els que Miquel i Francesc de Cruïlles es vengueren el 1589 a la ciutat de Girona.

El gremi (i confraria) de Paraires no disposava de cap molí en propietat. Sí que sabem que tenia una casa, un hort, d'un camp o prat on estendre els draps acabats de molinars. Aquest camp era conegut com l'hort dels Estiradors o Estricadors de Draps, i es trobava situat al costat del rec Monar, davant del seu portal del Mercadal.³⁹ Aquest hort l'arrendava el paraire Rafel Franch a la mateixa confraria per 11 lliures anuals, conegut com "lo ort dels Estiradors" (1646). Els draps, un cop batanats, s'estenien en estenedors, estiradors o estricadors, a l'aire lliure, amb la intenció d'estirar-los i fer-los més llargs. Aquests estenedors es componien d'unes perxes o bastiments de fusta amb unes clavilles, on s'hi col·locaven els draps molls tot tibant-los, amb la intenció que a l'hora d'eixugar-se no s'estrenyessin sinó al contrari. El paraire Pere Arenes cobrava dels mercaders Francesc Burgués i Francesc Moer 261 lliures 10 sous 2 diners per la feina d'"aparellar draps", o sigui, donar un bon aspecte, acabar de polir els draps, repassant-los, tallant el pèl que sobresortia amb les tisores de paraire, just en el moment

³⁸ AHG, Notarials de Girona 3, Pere Mir, Protocol, 1602 (464), [1602, agost, 29], s.f.

³⁹ Reixach, 2019, p. 100-101.

que estan estesos (1601). En una altra ocasió el paraire Rafel Franch pagà 75 lliures a Rafel Papell, paraire i moliner de draps per la feina d'“enfortir draps” (1641).

En l'arrendament que fa el gremi, de la seva casa, hort i estiradors de draps, queda ben indicada quina és la seva funció. Hi són tots presents, trenta-un paraïres, en la signatura del contracte: Antoni Hospital, Bernardí Galter, Miquel Vidal, Esteve de Coxet, Joan Vilanova, Melcior Mates, Narcís Camps, Joan de Coxet, Sixte Llenes, Antic Corones, Joan Vaquer, Raimon Cortada, Pere Burgés, Miquel Aiguabella, Joan Mateu, Pere Baptista, Pere Vaselles, Pere Saurí, Antic Casals, Jaume Casals, Benet Ferrer, Miquel Dalmau, Antoni Esteve, Josep Soler, Bartomeu Barber, Pere Martorell, Joan Estaper, Bartomeu Noguer, Joan Clavaria, Salvador Ros i Guillem Tualls. Es fa per tres anys a Joan Vilanova per tres anys i 30 lliures anuals:

primerament la casa ab un recó de ort, de la socha del noguer al camp de la paret qui és dins tiradors, so és, la baxa y no més. Ítem que no puguén tenir gallines ni altres animals qui puguén danyar en la roba dels parayres ni de altres que sien en dita casa ni tiradors, so és, que sils donen danys nils embruten ques pach del arrendador. Ítem avant que los que stricaran draps per curts que si en paguen quatra diners per draps y no puguén abús de més de desavuyt rams per drap y si seran de més los hagen de assenyalar prop lo senyal del texidor, afí que nos pугue defraudar al arrendador y seran demàs se hage de pagar conforme està dit. Ítem avant que dit arrendador age donar rahó dels draps li seran comenats en dita casa ho tiradors. Ítem que dit arrendador sia obligat en obrir los tiradors als parayres en ésser de dita afí que pugguen passar la roba y estendre aquella y que abans de dia sia sa llibertat de dit arrendador pagarà lo acte del arrendament y també pagarà lo corredor. Ítem que qualsevol perayre o apparallador ques desolvidarà de plegar los draps o drap en dit estiradós jocat que sia lo seny de la Ave Maria sia tingut y obligat en pagar a dit arrendador un sou per cada drap per sos treballs de plegar-lo.⁴⁰

La producció de sabó i del lleixiu s'ha de relacionar directament amb l'activitat dels paraïres.⁴¹ Els paraïres netejaven amb sabó la llana, després de ser esquilada, i els draps un cop confeccionats. Necessiten abundants quantitats d'aigua. Per tant, podem trobem paraïres saboners, com Gabriel

⁴⁰ AHG, Notarials de Girona 1, Andreu Vilaplana, Manual, 1586 (856), [1586, febrer, 7], s.f.

⁴¹ Reixach, 2019, p. 101-102.

Serra (1644), o només saboners, com Gabriel Hostench (1648), que venen el sabó als paraires. El molí enfortidor o draper que l'administració dels Aniversaris de la Seu tenia a Santa Eugènia permetia la fabricació de sabó. Quan el seu procurador, Pere Sala, el va arrendar al teixidor de llana Joan Derer, va especificar clarament posar “la saboneria a tot punt perquè si puga fer sabó”.⁴² En el següent arrendament, el 1642 al moliner de draps Rafel Papell, s'indica que el molí és saboneria, tot dins un mateix edifici. En un tercer arrendament, el 1645 al saboner Joan Seguí, s'indica que és un molí enfortidor. Un quart arrendament, el 1652 al paperer Jaume Ribes, es diu que es parla dels “molins enfortidós y saboner”.

El lleixiu s'emprava per rentar la llana o fer la bugada. S'elaborava bullint aigua amb cendra de carbó vegetal. El sabó es feia, antigament, a partir de la barreja de diferents ingredients: cendres vegetals i greixos vegetals o animals, amb olis i/o sosa càustica, que tenien un poder desengreixant. Així doncs, el muler de Granollers del Vallès Bertran Rabella comprà per 45 lliures 15 sous del saboner gironí Joan Albertí, per “quatre càrregas de sabó ros y una càrrega de sabó negra, *ac etiam sunt* per las samals y pells per cubrir aquellas per me a *vobis empt. scilicet* lo sabó ros a rahó de tres lliures dos sous y lo negra a rahó de dos lliuras dos sous lo quintar”.⁴³ El sabó clar era més car que el sabó fosc.

Les saboneries que tenim localitzades al segle XVII es trobem repartides en diferents veïnats de Girona: Mercadal, burg de Sant Pere, carrer del Carme i Pont Major. El donzell Miquel de Raset i Escalles arrendà per cinc anys i 22 lliures 10 sous anuals, la seva casa i saboneria al paraire Sixte Lenes, que es trobava situada al pla de Sant Francesc del Mercadal. En Raset havia de destinar 102 lliures i 10 sous “en fer la dita saboneria, la qual ara és tota mia, fora lo parol y totes les aynes de aram que són de dit Lenes”.⁴⁴ El ciutadà honrat Joan Llunell tenia la “casa i botiga de la Saboneria”, situada prop del portal de Santa Clara. En Llunell havia arrendat la casa i botiga, amb totes les seves eines i aparells, en diferents ocasions al teixidor de lli Miquel Aiguabella per 14 lliures anuals (1645 i 1648).

⁴² AHG, Notarials de Girona 2, Pere Vinyoles. Llibre, 1641 (817), [1641, maig, 25], s.f.

⁴³ AHG, Notarials de Girona 4, Raimon Grau, *Manuale decem*, 1639 (557), [1639, abril, 10], s.f.

⁴⁴ AHG, Notarials de Girona 3, Pere Mir, Protocol, 1601-02 (461), [1602, gener, 30], s.f.

Aquesta saboneria és, de segur, la que el paraire i saboner Gabriel Serra va haver de gestionar a la mort del paraire i saboner Miquel Oms (21 d'agost de 1645). En l'inventari d'aquesta saboneria que es va realitzar hi trobem el següent:

Primo un parol de aram paradat a la saboneria de la casa que dit diffunt me tenia arrendada, situada prop lo portal de Santa Clara. Ítem una cassa de aram per tràurer lo sabó y una canal. Ítem dos cassas de aram, una ab mànech de fusta per tràurer los llexius y l'altre per tràure lo oli ab mànech de ferro. Ítem una fanga, una massa y un axat y un pala de ferro. Ítem un remanador y dos paletes. Ítem la cúrria del pou y ferrador de aram ab sa corda y cadena. Ítem un tira caliu y unas forquetes de ferro per la foganya. Ítem altra tiracaliu y pala de fusta per mesclar la cals ab la cendra y una sanalla gran. Ítem una romana grossa. Ítem una tramostera de aram per tragarin lo a oli y llaxius al parol. Ítem dos copes de aram dolentes. Ítem un galactió ab sas balansas y pesos per vendre sabó a la menuda. Ítem tres mesures dolentes per vèndrer oli. Ítem dos pilars de pedra grans ques tanchan ab clau y tres de xichas. Ítem dos gerres per tenir oli. Ítem tres corrioles de bronso per pujar los sachs de cendra al cendrer. Ítem una sort de pots per tapar lo cendrer. Ítem lo parol de fer cuballadas de blau paradat a la botiga hont Cardan y una casseta de untar de aram. Ítem lo escorn de la cuyna. Ítem los canats són al terrat per tenir blat.⁴⁵

Al carrer d'En Ginesta n'hi havia una altra. El 1642, l'apotecari Miquel Terrades arrendà a l'esmentat paraire i saboner Gabriel Serra, la seva casa que tenia situada al cap del pont de Sant Francesc, per 36 lliures anuals, i a finals d'any li reconeixia el servei "*pro faciendo sabó in saboneria vostra per vos mihi*". L'arrendament de la casa incloïa tota una sèrie d'instruments i aparells propis d'una saboneria:⁴⁶

Primo un parol de aram de pes de mig quintar tretse lliuras y quatre onças. Ítem una post per posar lo sabó ab cordas. Ítem un refredador ab cubertas. Ítem unas gaffas, massa, picadors per adobar samals. Ítem una conca de fusta ab palla y ganivet de ferro. Ítem tres gerras de terra bonas. Ítem una tramostera de aram de pes de sis lliuras. Ítem una cúrria de ferro ab son guarniment sens corda. Ítem una escala petita ab quatre graons bona. Ítem

⁴⁵ AHG, Notarials de Girona 5, Rafel Monràs, Llibre, 1645 (939), [1645, gener, 21], s.f.

⁴⁶ AHG, Notarials de Girona 10, Pere Garriga, Llibre, 1642 (464), [1642, desembre, 31], s.f.

una canal petita bona. Ítem un tria caliu de ferro bo. Ítem unas forquetas de ferro bona per caliejar. Ítem quatre picas de pedra per tenir llexiu usades. Ítem sinch trossos de post per tapar la cendra. Ítem una farga de ferro bona y una massa de fusta per picar cendra.

El mercader Rafel Camps tenia una casa i saboneria situada al cap del carrer d'En Ginesta. El 1645 l'arrendà al cardador Antoni Pujol, per 10 lliures anuals, amb l'excepció que "jo me reservo la saboneria que és en dita casa ab totes les haigiues de aquella".⁴⁷ Tan sols dos anys més tard (1647), el prevere Joan Camps vengué una casa que el paraire Maties Camps tenia en aquest carrer d'en Ginesta. És llavors que hi situa un "cubiculum" dit "la Saboneria", que els seus avantpassats empraven per a saboneria i que ara —i de molt temps— estava totalment derruït. La casa la compra Gabriel Serra, segurament amb la intenció de rehabilitar-la. Tot fa pensar que anés llest a recuperar la saboneria, ja que només mig any més tard arrendà la casa al paraire Bernat Forcada, però s'excloïa "la saboneria y las botiguas de baix de dita casa que vuy tinch ocupadas ab les entradas y exidas de dita casa".⁴⁸

Fora la ciutat, al carrer del Carme, al costat del seu portal i muralles, hi hem localitzat la saboneria del saboner i muler Joan Albertí, situada davant del pou de la Samaritana, amb un hortell al costat. S'havia casat amb Maria, la qual va rebre en dot la casa i saboneria de l'Albertí a la seva mort, abans de 1640. Maria Albertí es casà, seguidament, amb el sastre Julià Saurí, els quals arrendaren la casa i la saboneria: al treballador Montserrat Clapés (1640), al pedrenyaler Joan Maranes (1641), al muler Joan Francesc Anglès (1643), al qual obligava "concervar las plantas que són en dit hort bé y decentment y que no pугue rearrendar dita casa a ninguna persona sens voluntat de dit Saurí".⁴⁹ El 1644 s'hi feren unes obres, de la mà del mestre de cases Jaume Gràcia, i el 1645 les continuà un altre mestre de cases, Marigó Rigall.

Després de les obres, el 1648 Julià Saurí arrendà la seva casa al pagès de Quart Sebastià Andreu, "exceptat la botiga o entrada y saboneria y tots los aparatos d'ella y lo hort gran y en lo primer sostre, saleta y cambra conforme

⁴⁷ AHG, Notarials de Girona 6, Josep Miquel Mascort, Manual, 1645 (766), [1645, març, 17], s.f.

⁴⁸ AHG, Notarials de Girona 9, Pere Casadevall, Llibre, 1648 (541), [1648, febrer, 6], s.f.

⁴⁹ AHG, Notarials de Girona 10, Pere Garriga, Llibre, 1643 (466), [1643, agost, 9], s.f.

ja està dividit”;⁵⁰ i a finals d’any al treballador Miquel Alemany i al seu fill Joan, que era pedrenyaler. El 1650 l’arrenda al teixidor de lli Pere Lleuger. El 1652 Julià Saurí arrendava la saboneria que ja havia pres el seu nom, “la saboneria d’en Saurí” al sastre Joan Rosa, que incloïa les següents estances: “la entrada y cuyna de baix, *unacum exita et viridario* y en lo primer sostre illa dua cubreula, *scilicet*, la que mira en la exida del pou y la altre en lo carrer envers Onyar. Ítem etiam similiter arrendo vobis en lo segon sostre lo terrat quy és la secreta junt ab lo empriu de aquella”.⁵¹ Veiem que en cap moment es fa referència al treball de saboner, tot i que el topònim es manté ben present. És possible que en Saurí es guardés el taller per al seu ús, per treballar, destinat a fer sabó o algun altre producte. El 1653 arrendava al pagès saltenc Joan Bohigas una part de la casa, excepte “la saboneria y lo seller del oli”,⁵² per un preu de 30 lliures anuals. S’ha de dir que en els pactes s’especifica que en Bohigas hi ha de fer treballs de pagès i hortolà, i no pas res de sabó.

Al burg de Sant Pere de Galligants hi hem trobat la casa i saboneria, al carrer de l’Angelet, al costat de les cases de Caterina Llorens i del mercader Narcís Camps (1648). Al veïnat del Pont Major el pagès Baudili Vilar arrenda al seu germà paraire Pere Vilar,

la saboneria que jo tinch en la casa mia que possehes y habito en lo dit veynat del Pont Major, paròchia de Sarrià, a la part de tramuntana de dita casa y las pilas y instància de dita saboneria ab la romana, copa y totes les ahynes necessàries per fer sabó que allí són, en la qual pugeu entrar y exir de nits y de dies sempre que vullau per la porta forana y també per la porta del hort, y tenir clau en dites portes, fent fer dites claus a vostres gastos.

Es va acordar un preu de 10 lliures anuals. I amb altres pactes:

pugeu traure la sendrada per la porta del hort y passar per les terres mies que són allí fins a ter y traure del pou de dita ma casa la aygua que volreu y servir-vos de la cúrria, lo qual pou y terra mies subjecto a dita servitud durant dit arrendament. Item est actum que si lo parol de aram se spillave

⁵⁰ AHG, Notarials de Girona 10, Pere Garriga, Llibre, 1648 (471), [1648, desembre, 17], s.f.

⁵¹ AHG, Notarials de Girona 10, Pere Garriga, Llibre, 1652 (477), [1652, maig, 26], s.f.

⁵² AHG, Notarials de Girona 10, Pere Garriga, Llibre, 1653 (478)[1653, febrer, 1], s.f.

de manera que no pogués treballar-se de elljol tinga de fer adobar a mos gastos y en lo entretant fins que sie tornat adobar se hage de porretejar y defalcar lo preu de dit arrendament.⁵³

4. ELS MOLINS PAPERERS: LA PRODUCCIÓ DE PAPER

La producció de paper passava pels diferents molins paperers, que abastien els impressors, les notaries, les cúries reial i eclesiàstica, i les botigues que podien vendre paper a la menuda. La matèria primera dels molins paperers eren els draps vells, bruts i fets malbé, per això la indústria drapera i la paperera sovint actuen de bracet. El procés d'obtenció del paper es feia a partir de la putrefacció dels draps. Així, el paperer Miquel Llopis de Santa Eugènia comprà al moliner Joan Rigau 25 quintars de draps per fer paper per 24 lliures (1619). És una activitat que, s'ha de dir, tenim ben documentada al segle XVII, però que degué començar a actuar el segle anterior. Un sol molí paperer continua actiu al llarg del segle XVIII.⁵⁴ Segons una relació de les fàbriques gironines, feta el 1752, es diu:

*en esta ciudad existe un molino de paper proprio del común de ella que tiene arrendado a un papelero, el que trabaja y fabrica en el mismo molino muy buen papel, assí blanco como de estrassa; y si bien que el dicho molino se hallaba algo mal compuesto, pero en este verano que han hecho en él varios reparos por la ciudad que afianza que con menos agua que aprovecharan los molinos arineros irá mejor y podrá el papelero hazer más y mejor papel.*⁵⁵

L'administració dels Aniversaris Comuns de la col·legiata de Sant Feliu tenia en propietat un molí paperer situat dins la torre d'en Reixac a Borgonyà (Cornellà del Terri). Trobem arrendaments en diferents ocasions: als paperers Guillem Reynalt (1641), Benet Serra i Martirrà Boy (1648) —per tres anys i 48 lliures anuals—, i al paraire Antoni Masmitjà (1651). Aquest molí, segons aquests arrendaments, s'havia construït —o reparat— feia

⁵³ AHG, Notarials de Girona 8, Pere Rosselló, Llibre, 1651 (480), [1651, maig, 30], s.f.

⁵⁴ Boadas, 1986, p. 77.

⁵⁵ CLARA, Josep (1984). "Les fàbriques gironines del segle XVIII". *Actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, 1r. vol., p. 551.

poc, estava en força bones condicions i estava molt ben equipat. L'obrador —o “estàncies de baix y entrada”— disposava d'un arbre, una roda, unes canals noves, quinze maces —onze de noves i quatre de bones—, amb una ferramenta nova per a vuit maces i la de la pila de refinament, cinc piles bones, onze telers noves i quatre de bones, cinc claus —tres de noves i dues de bones—, cinc entremigs, cinc planxes, una tina nova, un tinar, una premsa, dues ponedores i tres mires. A la sala hi trobàvem dos “marmos ab un taulell”, i un esquinçador amb dues caixes. Al mirador hi havia una caldera d'aram de tres pams de fons i quatre pams d'ample, una premsa petita, tres banques per estendre el paper, dues roves de cordes, i “la resta lo mirador encordat en la forma següent, ço és, de la part de sol ixent dos sostres de cordes y de la part del rech un sostre de cordes usades y algunes de nuades conforme està dit”.⁵⁶

Al seu torn, els Aniversaris Comuns de la Seu de Girona tenia el seu molí paperer a Santa Eugènia, que arrenden a Rafel Vilaret —per tres anys i 80 lliures anuals, el 1639—, a Joan Trias i Francisco Bassa el 1644 o a Jaume Ribes —també per tres anys i 84 lliures, el 1651—. Era un molí de dimensions mitjanes, amb una planta baixa distribuïda en tres estances. A la primera cambra hi havia quinze tauleres per fer el paper, quinze maces i una pica de pedra per servir aigua. A la segona habitació hi havia una tina d'aigua per fer el paper, un soc per posar “els posts de paper”, i un batedor. A la tercera habitació hi trobem un gran perol per fer la cola, una premsa “per mullar lo paper ab sos arreus”, i un batedor per posar el paper a la premsa. A l'habitació del primer pis hi havia quatre pedres per brunyir el paper, dues taules grans, i un esquinçador de draps. El mirador diu estar guarnit per una sèrie de cordam, unes banques, unes banquetes i una taula gran. El contracte de 1651 estipulava, entre altres coses, que Jaume Ribes “hage de donar als Senyors Protectors de dits Aniversaris quiscun any dos raymas de paper bo y rebedor”.⁵⁷

A Salt, la documentació ens parla de l'existència de diferents indústries papereres. El donzell de Girona Joan de Sitjar hi tenia el seu molí paperer, que arrendava al moliner Francesc Bordes, per tres anys i 18 lliures i 9 sous anuals, havent de fer-li dues raimes de paper anuals (1580).

⁵⁶ AHG, Notarials de Girona 5. Rafel Monràs, Llibre, 1640-41 (927), [1641, juliol, 31], s.f.

⁵⁷ AHG, Notarials de Girona 2, Francesc Vinyoles, Manual, 1651 (849), [1651, abril, 22], f. 102r.

A Girona, al Mercadal, hi havia un altre molí paperer, prop del portal del rec Monar. El 1650 el llibreter Joan Pi i el paperer Llorenç Parés signaren una concòrdia amb uns altres paperers, Bartomeu Pelegrí i Joan Pla,

perquè tinguessen possibilitat y comoditat per poder fer anar lo molí paperer situat en lo Mercadal, sobre lo Rech Monar, que han arrendat dels molt lltres. Señors jurats de la present ciutat per spay de dos anys, que han comensat lo primer de janer proppassat, los han dexat y bestret per cabal y a obs de fer anar dit molí moltas quantitats de diner y offer de dexar-los-ne moltas altres quant ne hauran menester per dit effecte. Per çò, volent ditas quantitats y bestrets fer-los legítima clarícia ab thenor del present, confessan y regonexen dèurer dit Barthomeu Pelegrí y Joan Pla a dit m^o Joan Pi y Llorens Perés tres centas vuyt lliuras tretse sous y vuyt diners moneda barcelonesa, ço és, a quiscú de ells cent cinquanta y quatra lliures sis sous y nou diners, las quals confessan haver rebudas a llurs voluntats comptants y aquellas lo dexan...p aniran bestrahent per havant prometan restituhir y pagar desta manera, ço és, que en paga y satisfacció de aquellas, prometen dits Barthomeu Pelagrí y Joan Pla donar y lliure a dits Joan Pi y Llorens Perés tot lo paper gra per spay de un any y mig del dia present en avant comptador faran y fabricaran en dit molí, tant paper blanch de scriurer y de stampa com de stampa, a rahó y per preu, ço és, lo paper blanch de scriure de dotsa lliures la bala, lo paper de strassa a rahó sis lliures la bala, essent lo dit paper bo y rebedor, y no res menys prometen que durant dit temps de un any y mig no vendran a persona alguna ningun sac de paper que faran en dit molí sinó a dits Joan Pi y Llorenç Parés, y si dins dit temps de un any y mig dits Barthomeu Pelagrí y Joan Pla ne restaran iguals ab dit Joan Pi y Llorens Parés de la dita quantitat y de las demés quantitats quels aniran bestrahent, prometen que de aquí al devant los donaran y lliuraran axí mateix tot lo paper que faran en dit molí bo y rebedor al mateix preu y a la mateixa rahó dalt dita, a fins que seran iguals sens vendrer-ne ninguna sort a ninguna persona.⁵⁸

Finalment en Pelegrí i en Pla signaren les èpoques conforme havien rebut els diners, i en Pi i en Parés “convenen y prometen a dits Barthomeu Pelegrí y Joan Pla que rebran tot lo dit paper que faran durant dits temps y fins seran iguals en dit molt al preu dalt dit, essent dit paper bo y rebedor en paga y satisfacció de la dita quantitat que'ls han bestreta y per havant bestrauran”.⁵⁹

⁵⁸ AHG, Notarials de Girona 10, Pere Garriga, Llibre, 1650 (473), [1650, febrer, 23], s.f.

⁵⁹ *Id.*

A Girona coneixem els paperers Joan Tries (1638-44), Jaume Ribes (Raimon Fontanet, ciutadà honrat de Barcelona, li arrenda un hort prop de casa seva, dita dels Tiradors, 1639); Segimon Bordes —el 1643 ja se l'esmenta difunt—; Miquel Soler i Llorenç Parés —el 1643 eren obrers de Santa Susanna del Mercadal—; Pere Ramió (el 1647 vivia en una casa del carrer dels Canaders del Mercadal); Josep Torrent (1652). A Domeny coneixem Cristòfol Gallissà (1642). El molí paperer de Girona estat situat davant del portal del Rec Monar. A Salt són Llorenç Parés —el 1638 és procurador de la universitat— i Pere Bordes (1638). A Santa Eugènia Sobrehorta són Rafel Vilaret —el 1638 ven cinc bales de paper net i bo al saboner i muler Joan Albertí, que són el preu d'un bou de pèl roig de tres anys— (1639), Francesc Bassa (1644), Rafel Vilaret (1644), Jaume Ribes (1651-52). A Borgonyà coneixem diferents paperers: Miquel Bahí —el 1640 proporciona 10 bales de paper a la seva cunyada Caterina Bahí—, Guillem Reynalt (1641), Benet Serrat (1648). A Banyoles coneixem Bartomeu Pelegrí (1644).

5. MOLINS POLVORERS: LA FABRICACIÓ DE PÓLVORA

Durant els anys de guerra es reactiven els molins que produïen pólvora a la ciutat de Girona. A 6 de maig de 1640 la Junta de Ejecución va ordenar al virrei Santa Coloma que es fabriquessin grans quantitats de pólvora a Girona i a Lleida, que havia de servir per enfrontar-se a les tropes franceses que Lluís XIII i Richelieu preparaven per enviar a la península Ibèrica pels Pirineus orientals.⁶⁰ A principis del segle XVIII (segons el cadastre de 1716) només es conserva un molí polvorer.⁶¹

Els molins de pólvora havien de ser dos o tres i es localitzaven a Pedret, al costat del riu Ter i lluny de la ciutat, i potser n'hi havia algun altre a la sèquia Monar. Tenim documentats uns pocs professionals de la pólvora, o polvorers, a saber: Joan Ribera (abans de 1639), Antoni Vila (entre 1639 i 1649 surt esmentat també com a paraire; i el 1649 diu tenir una casa a la plaça de les Cols), dos *Joans* Calsada, pare i fill (1635-54), Pere Prats (entre 1642 i 1648 viu en una casa arrendada al carrer de Pedret; el 1651 l'havia arrendada; el 1653 encara és viu), Jeroni Batlle (el 1644 té una casa al carrer

⁶⁰ Simon, 1640, op. cit., p. 146.

⁶¹ Boadas, 1986, p. 77.

de Pedret), i Narcís Vilert (el 1638 diu ser també revenedor, amb una botiga i estudi arrendats al carrer de l'Argenteria; 1646 ven un tros de terra que té prop del rec Monar).

La senyora Marianna Codina i Moner, muller del ciutadà honrat Jeroni Codina, tenia un molí al rec de la Manola, a Pedret, prop del molí de la universitat de Girona, que arrenda en diferents ocasions. El 1635 l'arrenda al polvorer Joan Calsada, just quan pren inventari de les eines del molí: “Primo lo albre ab deu anells de ferro y dos collferros, vint y tres lliures. Ítem la roda, val nou lliuras. Ítem sinch lavadós que estan ab lo albre y sinch guiadós y sinch taleras y sinch massas y cuas, tot val set lliuras. Ítem sinch morters de pedra picada. Ítem una canal que dóna l'aigua en lo collferro que no és gaire bona. Ítem dos sayoles de pedra picada”.⁶²

Aquesta maquinària aquí descrita —els morters amb les maces, moguts per rodets— servia per triturar els tres components de la pólvora: el salnitre —o nitrat de potassi— en un 75%, el sofre en un 10% i el carbó vegetal en un 15%. Joan Calsada segueix actiu encara uns anys més tard, tot i que no sabem a quin molí ho fa. El 1642 ven al pagès Jeroni Estarach, senyor útil del mas Estarach del camí ral de Fornells, tres roves de pólvora, a raó de 5 sous per lliura, que sumen un total de 19 lliures i 10 sous.

El 1639 els Codina arrenden el seu molí de la Manola al polvorer Pere Prats per quatre anys i 28 lliures anuals. Els pactes comencen amb l'inventari del molí i l'obligatorietat del bon manteniment i funcionament de l'edifici, tenint en compte que “sempre y quan (lo que Déu no vulle) se posàs foch en dit molí y se enderrocàs en tot o en part, siau tingut y obligat a vostres gastos y despeses haver-lo de reedificar y tornar-lo del mateix modo y manera que vuy està íntegro y a son punt”.⁶³ Finalment, Pere Prats signa una àpoca de 12 lliures per dues claus, “una de la porta del molí y l'altre de la porta que està en lo pont que a la resclosa de la ciutat per la qual se entra sobre la paret del rech, per desobre la qual paret se va a dit molí polvorer, les quals claus promet restituir finit lo present arrendament”. Després de signar-se el contracte, es realitza la valoració de les eines i peces del molí a càrrec dels mestres de molins Esteve Àlbitre i Joan Jutge, i del moliner de draps de llana

⁶² AHG, Notarials de Girona 3, Joan Riurans, Manual, 1635 (600), [1635, agost, 7], s.f.

⁶³ AHG, Notarials de Girona 9, Pere Casadevall, Llibre, 1639 (496), [1639, febrer, 11], s.f.

Rafel Papell: “Primo lo albre ab deu anells de ferro y dos collferros, estimat en vint lliures. Ítem la roda, estimada en set lliures. Ítem sinch llevadors que estan ab lo albre y sinch guiadors, sinch taleres y sinch masses y cuas, estimat tot en vuyt lliures setse sous. Ítem sinch morters de pedra picada. Ítem una canal que dóna la aygua al collferro, que no és gayre bona. Ítem dos sayolas de pedra picada”.⁶⁴

Al cap de sis mesos, un cop finalitzat el contracte anterior, Pere Prats encarrega al fuster de Girona Lluís Giralt, per 17 lliures,

un molí de fusta dins la casa de ell dit Prats per picar pólvora bo y rebedor, conforme la trassa que per eix efecte és vinguda de Barcelona, donant-li emperò dit Prats y bestrahent-li tot lo necessari. Prometent dit Giralt que sempre que dit molí no estigués acabat y perficionat bé y decentment per a pica pólvora, lo adobarà y repararà aquell a tota perfecció, conforme per ells dos serà avingut, y en cas de discòrdia a coneguda de dos fusters per ells elegidors.⁶⁵

No sabem si realment es va construir o edificar aquest molí polvorer.

La universitat de Girona, al final de la guerra, tenia aquest molí polvorer, que gestionava l'administració dels Aniversaris Comuns de la col·legiata de Sant Feliu de Girona. El 3 de febrer de 1651 eren els seus protectors, el canonge i preceptor major Joan Pau Colbellas, el canonge Bernat Boris i el clavari Llätzer Clascar, els que renoven el contracte que fins ara tenien signat amb el polvorer i paraire Joan Vila, en què l'obligaven en

tot lo que fos necessari per a treballar en lo molí polvorer ques de la universitat de la present ciutat, situat junt lo rech dels molins nous de dita ciutat, que però dita ciutat li dexe dit molí franch y líbero per temps de sinch anys, sens ninguna paga ni enterès de arrendament, dels quals sinch anys sols ne an discorregut tres, y axí restan dos anys per dit Vila o sos hereus atès ell ja tenia fet apart del que se era obligat y promès fer en dit molí de tal manera que sols falta fer lo albre que aporta la roda y masses.⁶⁶

⁶⁴ AHG, Notarials de Girona 9, Pere Casadevall, Llibre, 1639 (496), [1639, febrer, 11], s.f.

⁶⁵ AHG, Notarials de Girona 3, Joan Riurans, *Manuale secundum*, 1643 (614), [1643, octubre, 17], s.f. i AHG, Notarials de Girona 3, Joan Riurans, *Prothocollum secundum*, 1643 (614bis), [1643, octubre, 17], s.f.

⁶⁶ AHG, Notarials de Girona 10, Pere Garriga, Llibre, 1651 (476) [1651, febrer, 3], s.f.

I ara l'arrendaven a l'esparter Antoni Regí, durant cinc anys i 55 lliures per tots aquests anys. Es va obligar

que dit Ragí dins dits temps hage de fer lo albre de dit molí tot nou y a la fi de dit temps dexar aquel fet que vaja ab las matexas massas apunt de fer pólvora y treballar en dit molí de pólvora regonegut per persona experta en ditas cosas y acas no estiga bé dits arrendadors ho poguen fer a gastos de dit Regí que estiga bé. *Item est actum* que dit Ragí pugua convertir la fusta que de present se troba en dit molí en fer los instruments necessaris en dit molí y no altrament, sens aver de pagar dits Ragí a dits arrendadors cosa alguna per dita fusta. Ítem est actum que dit Ragí a la fi de dit temps hage de dexar dit molí del modo que dit Antoni Vila avie promès a dita ciutat, sens que dits Aniversaris de Sant Feliu ni monastir de St. Francisco de Paula hage de pagar ni soportar ninguns gastos, ans bé de aquells los hage de rellevar indemnes.⁶⁷

6. LES ADOBERIES: EL TREBALL DE LA PELL

La majoria de les adoberies de Girona les trobem al burg de Sant Pere de Galligants, però n'hi havia alguna més al Mercadal i als carrers del Carme i de Cugusac.⁶⁸ Fins i tot, sabem del carrer de les Adoberies, que avui no existeix i ha perdut el topònim. El blanquer Montserrat Güell i la seva muller Caterina tenia la casa i adoberia davant del convent de Sant Agustí. L'albadiner Joan Petit va requerir "a Catharina Güell me dexe y permite obrar lo cuyram té en la sua adobaria, del qual cuyram lo dit q. Montserrat Güell me feu arrendament de paraula, lo qual arrendament acabarà lo dia de Sant Lluch pròxim com lo preu de aquell hage pagat a dit Güell", i na Caterina responia "que amostre com té arrendament y com ha pagat lo dit q. son marit".⁶⁹

La ubicació de les adoberies és important, prop de recs, canals i rius, perquè l'aigua és el principal element emprat en la transformació de la pell en cuir, fent servir substàncies alcalines, com els tanins o la calç, per tal d'eliminar les restes de carn i pèl. Però també havien d'instal·lar-se lluny o fora dels nuclis urbans per la forta pudor que generaven i la contaminació

⁶⁷ AHG, Notarials de Girona 10, Pere Garriga, Llibre, 1651 (476) [1651, febrer, 3], s.f.

⁶⁸ Reixach, 2019, p. 102-112.

⁶⁹ AHG, Notarials de Girona 4, Raimon Grau, Manual, 1644 (588), [1644, agost, 31], s.f.

de l'aigua que provocaven. Durant els segles XVI i XVII la ciutat de Girona va anar canviant el seu procés productiu, centrant-se en les darreres fases de producció i en la comercialització dels productes acabats. Aquests segles va anar perdent pes la mà d'obra que es dedicava a les fases de preparació de la pell, mentre que el sector en conjunt del cuir havia guanyat pes.⁷⁰ Així mateix apareix indicat en el cadastre de 1716, amb un total de setanta professionals (una xifra propera molt per sobre del metall i una mica per sota de la construcció): hi trobem catorze albadiners, sis assaonadors, un ataconador, set basters, quatre blanquers, dos sellers i fins a trenta-sis sabaters.⁷¹ Al llarg del segle XVIII el sector del cuir va anar augmentant: el 1759 hi havia 113 mestres i 34 aprenents, i el 1799 eren 135 mestres i 24 aprenents.⁷² Segons una relació de les fàbriques gironines, feta el 1752, es deia que

*quatro curtidores hay en esta ciudad, de los quales sólo dos mantienen fábrica, el uno en su propia adobería y el otro en una que tiene alquilada, y en ambas se trabaja en la conformidad y fábrica de suda, cordobán y badana, pero no son una ni otra de gran entidad ni fondo [i] siete distintas adoberías o fábricas de camussas hay en esta ciudad, entre las quales que son de diferentes particulares trabajan todos los individuos del gremio de los albadiveros de ella en la composición de las pieles de camussas y demás, y después para perfeccionar las tales camussas acuden todos a un molino o instrumento llamado noch que tiene la ciudad propio del común de ella, con cuya diligencia quedan muy conformes y son estimadas por su calidad las pieles de camussas de las fábricas de esta ciudad, tanto y más que las otras de qualquier parage del Principado, pero con todo no va en aumento esta fábrica, bien que tampoco se experimenta decadencia en ella.*⁷³

Encara a l'època moderna s'esmenta el carrer dels Aluders, prop del portal del Carme, on hi havia albadiners. De fet, el nom del carrer al·ludeix als aluders, o sigui, els albadiners, els que manufacturaven l'aluda, el producte que s'obtenia adobant la pell blanca de l'ovella o del cabrit amb

⁷⁰ TORRES, Xavier (2017). *Girona al segle XVI (1519-1599)*. Girona: Ajuntament de Girona i Diputació de Girona, p. 56-57. TORRAS RIBÉ, Josep M. (1991). *Curtidores y tenerías en Cataluña: organización de un oficio preindustrial (siglo XIV-XIX)*. Vic: Colomer Munmany.

⁷¹ Boadas, 1986, p. 774.

⁷² ALBERCH, Ramon (1984). "Els gremis gironins en el segle XVIII". Dins: ALBERCH, Albert et alii. *Gremis i oficis a Girona. Treball i societat a l'època pre-industrial*. Girona: Ajuntament de Girona, p. 123.

⁷³ Clara, 1984, p. 551-552.

l'alum de roca. Era una pell molt fina, blanca i suau, valorada per fer guants, bosses i cobertes de llibres. Trobem que el mercader Llätzer Sanxo establí en emfiteusi a l'aluder Baltasar Salrà un pati i adoberia en aquest carrer dels Aluders, on abans hi havia hagut una calcineria (1583). El 1645, el sastre Joan Prats i la seva muller Elisabet semblen ser els hereus i propietaris d'aquesta antiga adoberia i pati, en el qual hi ha construït una botiga, i la casa del davant havia estat una calcineria. Un dels veïns esmentats és un altre aluder, Joan Petit. Un últim esment el fem situant el notari Gabriel Duran i la seva muller Marianna, que tenien una casa "y adobaria de albadiner" situada prop del carrer del Carme, i que trobem que arrenden a l'albadiner Joan Baynes per tres anys i 6 lliures anuals el 1640.

La transformació de les pells d'animals, a l'època moderna, es desenvolupava en tres fases, que a vegades es poden confondre (almenys les dues primeres) o unificar en un sol ofici, conegut com a pelleter, blanquejador, adober o assaonador. Primer era el blanquer, que necessitaven la matèria primera per elaborar els seus productes. Eren les pells dels animals fresques, que havien de comprar a les carnisseries i els escorxadors de la ciutat de Girona i, sobretot, de les poblacions dels voltants. El 30 d'agost de 1639 es va haver de signar una concòrdia entre els mercaders Joan Clapés i Joan Pau Perpinyà, i els carnisers Francesc Roca de la Barca i Francesc Font, d'una part, amb els albadiners Joan Giberta, Joan Petit i Antoni Ausell, i els blanquers Onofre Ballia i Pere Martorell, de l'altra, en què es venien uns a altres "totas las pells de tots los moltons, ovelas y anyells que per ordre de llur eo de qualsevol altres companys llurs se són tallats y de aquí al davant fins lo die o festa de tots Sancts"⁷⁴ a les carnisseries de la ciutat de Girona. Més endavant (1645), l'albadiner Joan Xiberta havia arrendat un escorxador a Girona, i signà un contracte de venda de les pells de moltó que en sortissin als albadiners i blanquers Antoni Ausell, Joan Reynés i Onofre Ballia. El 1646, el blanquer Pere Clarà havia arrendat les pells de bou i ovella dels animals morts en el mercat de Girona, però no podent assumir la feina, ho va subarrendar al sabater Andreu Sala.

Les carnisseries de la ciutat de Girona no abastien la gran demanda que hi havia d'aquests productes. Per això, els blanquers gironins es veien obligats a comprar les pells al Gironès, Empordà, la Selva, Pla de l'Estany i Garrotxa, i

⁷⁴ AHG, Notarials de Girona 4, Raimon Grau, *Manuale decem*, 1639 (557), [1639, agost, 30], s.f..

al Rosselló. S'han conservat desenes de contractes que demostren aquestes compres o arrendaments que fan els mateixos blanquers i assaonadors. Si Girona exercia una influència, sabem que passava el mateix a Olot, Vic i a Barcelona i les seves àrees d'assortiments cada cop més extenses —fins haver d'arribar a comprar pells a Amèrica—. Tot plegat ens indica, com ja havia notat Pere Gil el 1600 i recull actualment l'historiador Albert García Espuche, “*esta industria tuvo una importancia considerable en la economía del país en el período que estudiamos [1560-1640], ocupando el lugar inmediatamente después al de la industria textil*”.⁷⁵

Els arrendaments de les carnisseries, propietat de les universitats, indiquen, almenys, dues parts: els preus de venda al públic de la carn, i el de les pells; i a més, poden incloure els preus de la grassa o dels menuts i vísceres. Les pells dels moltons eren les més apreciades. Vegem-ho en alguns exemples de l'any 1600: el blanquer de Girona Joan Martorell concordà amb el carnisser de Tossa de Mar Pere Rach la compra de les pells de bou, vaca, vedella, moltó, ovella, crestat i cabra que es tallessin a la seva carnisseria. Un altre blanquer, Francesc Font, acudia a les carnisseries de Púbol i Riudellots de la Selva. El blanquer Pere Martorell comprava les pells de les carnisseries de Palol d'Onyar, Quart i Llambilles, que tenia arrendades el carnisser de Cassà Bartomeu Viader, i pagava 300 lliures als germans carnisers Francesc i Jaume Vidal, que havien arrendat les carnisseries de la Bisbal i Torroella de Montgrí, “per la bestreta que'ns haveu promesa fer del preu del pellam del bestiar se matarà en dites carnisseries lo present any”.⁷⁶

A mitjan segle (dècades de 1640 i 1650) segueix la mateixa tendència. El blanquer Joan Ferrer comprava les pells de la carnisseria d'Albons (1639). L'albadiner de Girona Esteve Frigola comprava als mercaders gironins i perpinyanencs Joan Clapés, Joan Pauló i Francisco Roca cinquanta-vuit dotzenes de llana i vuit pells de moltó procedent del camp de Salses per 115 lliures i 12 sous (gener de 1640). El blanquer de Girona Joan Pons comprava les pells de les carnisseries d'Amer, Monells, Bordils i la Jonquera (1641 i 1642). El blanquer Rafel Bonet comprava les pells i els cuirs de la carnisseria de Salvi Riera a Riudellots de la Creu (1642). El blanquer Francesc Ribes

⁷⁵ GARCÍA ESPUCHE, Albert (1999). *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*. Barcelona: Alianza, p. 169.

⁷⁶ AHG, Notarials de Girona 3, Pere Mir, *Manuale trigesimum primum*, 465 (1602-03), [1600, març, 31], s.f.

comprava els cuiros secs però bons i rebedors dels bous, vaques i vedelles a 2 sous i 10 cada un de la carnisseria de Garrigàs que tenia Joan Papagall (1644).

A finals del segle XVII els assaonadors comencen a notar esclètexes en el proveïment de la matèria primera. El 1686 els assaonadors es queixen de l'arribada de cuiros forans —o estrangers—, més barats, que els provoca molta competència amb els locals i que no estan sotmesos a impostos. Si bé al principi van adoptar-se mesures fiscals, un adober es queixava “dels pochos confreres son en ella [la confraria] y per tanta pobresa que tenen, per córrer molt poch llur offici per rahó dels molts cuiros venen forasters”;⁷⁷ i demanava, a més, un augment dels drets d'examen d'accés, de 8 a 12 lliures.

El resultat final, de les pells adobades i dels cuirs, tenia diferents finalitats, i s'emprava en la sabateria, per a ornaments dels vestits, per folrar les parets de les llars (guadamassils), per als fusters (mobles), per a arnesos de tir (cavalls i ases), com a suport d'obres d'art (frontals d'altar i retaules) i escriptura (pergamins, llibres de cor), i un llarg etcètera. O sigui, sabaters, sastres, basters, fusters i pintors eren els menestrals que elaboraven les diferents peces a partir dels cuirs adobats. El testament d'un sabater gironí que es deia Tasc, el 1561, ens indica la gran quantitat de deutes que havia contret amb cinc assaonadors (Jofre, Bosc, Soler, Gabriel i Requesens) i amb un blanquer (Jeroni Sanxo). Un altre sabater, Joan Maralach, el 1581 pagava 9 lliures 15 sous al blanquer Francesc Codina per sis dotzenes de pells de folradura i nou pells de cordovans. Els cordovans són les pells de les cuixes del cavall, més resistents, que permeten repussar-les, pintar-les, estampar-les, estofar-les i daurar-les. El fuster Pere Lunell devia 5 lliures 10 sous al blanquer Miquel Galter per “certe summe de cuyram de cadires *per me a vobis empt.*”.⁷⁸ El sabater Joan Pruneres comprà a l'assaonador de pell Gaspar Requieres “tres pessas de sola”⁷⁹ pel preu de 6 lliures 3 sous 4 diners. Un altre sabater, Joan Martí, comprà al blanquer Pere Martorell “dos quintals de sola

⁷⁷ CASTELLS, Narcís (1984). “Oficis i gremis a la Girona moderna”. Dins: ALBERCH, Albert *et alii*. *Gremis i oficis a Girona. Treball i societat a l'època pre-industrial*. Girona: Ajuntament de Girona, p. 100.

⁷⁸ AHG, Notarials de Girona 5, Bernat Casellas, Llibre, 1581 (706), [1581, abril, 8]

⁷⁹ AHG, Notarials de Girona 4, Miquel Vidal, Manual, 1594-95 (410), [1595, abril, 17], s.f.

barbarescha adobada en blanco”,⁸⁰ a raó de 3 sous 2 diners la lliura, que sumava la xifra de 32 lliures 16 sous i 8 diners. El sabater Gerald Ros comprà al blanquer Jaume Ballia mig quintar de sola i una dotzena de cordovà per 17 lliures 11 sous (1639).

Els menestrals de la pell —blanquers, adobers i assaonadors—, s’organitzaven al voltant d’un gremi i confraria sota l’empara de sant Marc a la petita capella de Sant Nicolau, al burg de Sant Pere, i a voltes, els hem trobat sota l’ajuda de sant Jaume, amb un capella i altar a l’església parroquial de Santa Susanna del Mercadal. De la presència dels blanquers a Sant Nicolau en queda el símbol del lleó, a la llinda d’una porta lateral de Sant Nicolau, i la pica baptismal, on hi ha representada en una de les cares una pell tallada i plegada i un ganivet. També empraven una figura escultòrica d’un lleó per a les festes.⁸¹ Un altre gremi —i confraria— era la de la Mare de Déu del Carme, que agrupava passamaners, corders, cinters, esparters i albadiners, els quals, aquests darrers necessiten les pells tractades. Així, a l’examen d’ingrés de l’any 1600, s’obligava l’elaboració d’un parell de guants amb pell de cabrit. Un i altre gremi, per tant, estaven connectats entre si.

L’accés, com a la resta de gremis, es regulava a través dels exàmens. El blanquer i paborde major Onofre Ballia el 1636 va donar permís de treball i va concedir plaça al francès Joan Noguera, procedent del lloc de Castell de l’Hortus (Elna, Rosselló), tot just establert a Girona de poc, amb el pacte que s’hauria d’examinar en els següents quatre mesos. El gremi s’encarregava de

⁸⁰ AHG, Notarials de Girona 6, Joan Miquel Sabarrés, Llibre Llibre 1602-1603 (598), [1602, març, 12], s.f.

⁸¹ Arxiu Municipal de Girona, Manual d’acords de l’any 1690: “Informatio recepta super successa in platea Sancti Petri Galligantus presentis civitatis Gerunde. «Dimarts que comptam als set del mes de febrer any de la Nativitat del Señor mil siscentos noranta, (a totes y sengles personas aquí les presents pervndran), nosaltres, Narcís Garau, de edat de sexanta sis anys, Joan Roger, de edat de vint y sinch anys, y Mariano Bou, de edat de trenta sis anys poch més o menos, respective, blanquers, y habitants que som del burch de la plaça de Sant Pere de Galligans de la present ciutat de Girona, mitgensant jurament per nosaltres, y quiscu de nosaltres, prestat en los sants Quatre Evangelis en mà y poder de Ramon Vila, notari públich de dita ciutat y secretari dels molts illustres señors jurats y concell general de la ciutat de Girona baix escrit, certificam y fem fe a totes y sengles personas a qui les presents pervindran de com, diumenge à sinch del corrent, cerca las deu hores de la nit, arribant en la Plaça de Sant Pere de Gallegans de esta ciutat de Girona, algunas personas habitants en dita plaça y burch de aquella, les quals, sens màscara, armes ni desfreça alguna, venien de alegrarse ab lo lleó de bulto, que lo burch de Sant Pere té per fer demos-

controlar, entre molts aspectes, els preus de les pells. En temps de guerra, els jurats van imposar nous impostos: pel desembre de 1645 el preu dels cuiros de bou o vaca de la terra es van apujar a 8 diners, i pel març de 1649 els blanquers arrendaven el dret del cuiram que entrava a la ciutat. El 1596 es va obligar el gremi dels blanquers a guardar les carnasses, orelles, nervis i potes, que havien de servir per vendre i subvencionar una causa pia per a donzelles maridar filles dels agremiats. A continuació trobem com els prepòsits dels gremis ho arrenden al millor postor. Així ho feren Onofre Balla i Baudili Pasqual, per tres anys i 56 lliures 5 sous, al blanquer Pere Mosqueres, “*totas y qualsevol carnassas, ço és, orellas, potas, nervis y cuots, tants de anyels com de moltons, que durant dit arrendament se faran en las adobarias dels blanquers de tots los blanquers de la present ciutat*”.⁸²

Al burg de Sant Pere hi trobem un màxim de concentració de menestrals de la pell. Les adoberies del barri de Sant Pere s'havien construït sobre la riera de Galligants, formant un carrer anomenat Bellaire. Adobers i blanquers vivien sobre les seves adoberies o molt a prop, a la plaça de Sant Pere, o al seu burg. Coneixem els blanquers Mateu Oliva (1581) i Francesc Codina

tracions de alegries, conforme se ha acostumat en las diades de Carnestoltes, a la que foren en dita plaça ahont nosaltres nos trobàvem, vérem que un rotllo hi havié al mitg de ella que estave compost del ajudant Fernández, del alferes don Jordi, lo qual estave de guarda en las banderes, y de diferents sargentos del tercio de infanteria espanyola qui està de guarnició en esta plaça, y tenen lo quartel en dita plaça de Sant Pere, sens inquietar-los en manera alguna. Primerament, los dits ajudant y alferes, y seguidament los dits sargentos ab llurs mangales y alabardes, respective, envestiren a las personas aportaven dit lleó y a las demás personas y criatures nos trobàvem en dita plaça, donant bastonades y després tirant de les espasas donant-nos bastonades y cultelladas ab las espasas dient-nos paraules injurioses, principalment, que érem uns gavaixs, obligant-nos a tots los que allí nos trobàvem a retirar-nos en nosatras casas desitjosos de conservar la quietud que sempre los habitants de esta ciutat han conservada. Y també de com en diferents altres diades los soldats de dit tercio no han reparat en dir als habitants de dita plaça que eren uns catalans rebellats. Y també de com esta matinada los dits sargentos que estaven presos en dit quartel com ha presos sens espasa anaven per dita plaça de Sant Pere fent diferents moffas ab escombres ensesas del succehit en la dita nit de sinch del corrent, al que nosaltres dits testificants nos som sempre trobats presents. Y exa és la veritat per lo jurament que dalt tenim prestat”. Dec aquesta informació a Albert Reixach, a qui estic molt agraït.

⁸² AHG, Notarials de Girona 1, Miquel Galí, Manual, 1636 (1022), [1636, juny, 3], s.f.

(1592). A principis de 1613 el blanquer Onofre Ballia denuncià el seu veí Joan Vives, també blanquer, per uns cuiros en remull que li molestaven:

Vuy dia present, après de migdia, essent jo en la mia adobaria, que és en lo burg de Sant Pere de Galligans de la present ciutat, y tenint en aquella un saffareix cuyros en ramull, és vingut allí Honofre Balia, també blanquer de la present ciutat, lo qual me ha dit que jo tragués los dits cuyros del dit saffareix, y jo li he respost que no u volia fer perquè los cuyros no eran prou remullats, particularment sobrevenint dos festes, so és, diumenge festa dels Reys y Sant Ramon, y també per lo molt treball que's té de aportar la aygua de Onyar, que no haver-ne en lo pou de dita adobaria, y també perquè en ditas adobarias se aguarda venda, y lo primer acostuma de ramullar sos cuyros, lo que han menester y entretant los altres que treballen en dita adobaria prenen paciència de guardar, y no obstant dites coses, dit Balia ha començat de traure un cuyro de dit saffareix, y acostant-m'í jo per tornar lo dit cuyro dins lo dit saffareix, y dient-li que's dexàs de tocar-me los cuyros per les rahons subredites, y que'ls barrejàs al noch de la dita adobaria o ahont li aparegués, no ha dubtat dit Balia ab un bastó que ha pres de allí pegar-me una bastonada, la qual me ha reparada ab lo bras dret y me ha ferit ab dit bastó en la mà dreta que tinc la mà inflada, y volent jo tornar dit cuyro dins lo dit saffareix, me ha pres a brassos nuats y me ha posat en terra ab gran fúria y me ha fet pegar un gran colp en la espalla dreta, de la qual cayguda y colp me dol molt la dita spalla, y en axò és arribat Joan, fill meu, de edat de alguns desavuyt anys, y volent-me ajudar alsar, dit Balia lo ha envestit ab lo dit bastó per voler-li pagar bastonades, lo qual temerós que dit Balia no'l danyàs per no aportar ni haver may aportat daga ni espasa, és fugit defora, y vehent-lo fugir de aquella manera Simeon Bertran y Jaume Francesc Ribes, també blanquers, y sentint algun avalot dins dita adobaria, han acudit per veure lo que era, y en axò, y entès lo que era dit Bertran, nos ha departits posant-se el mig y dient que'ns dexàssem de tenir qüestió, dit Balia se és reportat, y se és acontentat de barrejar los seus cuyros al dit noch: y després al cap de certa mija hora essent anat dit mon [fill] a Onyar per rentar-se, és anat també dit Ballia ahont era dit mon fill, hi ha envestit ab daga tirada, de tal manera que és estat forsat al dit mon fill perquè dit Balia no'l danyàs, fugir posant-se per la aygua calsat y vestit, y per no descàrrech fas la present denunciació.⁸³

Fill d'Onofre Ballia és Jeroni Ballia, que continuava l'ofici del pare. La seva muller Marianna, un cop vídua, arrendava la casa del seu difunt marit,

⁸³ AHG, Notaria de Girona 6, Miquel Mascort, Tribunal de la Santa Inquisició, 1612-17 (756), [1613, gener, 5], s.f.

situada a la plaça de Sant Pere de Galligants, per tres anys i 30 lliures; amb els pactes que es reservava “una cambra anomenada lo rafató y empriu per poder cuynar y fer foch en la llarga de la cuyna de dita casa iuntament ab las entradas y exidas de aquelles. Ítem no vull vaien compresas en lo present arrendament las istàncies de las adobarias de blanquer que són dins dita casa, las quals també me reservo jo, dita Balia, que puga arrendar a las personas me aparra”.⁸⁴ Així doncs, la senyora Ballia dividia els arrendaments en dos, segons els diferents usos, per tenir dos ingressos i treure'n el màxim rendiment. Al seu torn, el descendent de l'esmentat blanquer Joan Vives, Joan Pere Vives, que era mercader, arrendà als blanquers Pere Mosqueres, Francesc Roquer i Jaume Fargas les adoberies que tenia al cap inferior de la plaça de Sant Pere, per cinc anys i 50 lliures anuals. Els pactes indicaven com s'havia de treballar, li impedia el subarrendament, i

sempre y quant Maria Ribas, víuda, o jo vulgam fet treballar en ditas adoberies per nos compte nos reservam per nostron servey dos calciners y lo pallol sobre del molí y las entrades y axidas de ditas adoberies. Ítem que finit lo present arrendament me hajau de dexar las galledes y lo mulí de molrrer rodó y las pots de la ditas adobaries, las quals pots me'n puga fer aportar sempre que·m aparega y axí mateix me hajau de tornar las tanallas de ferro del calsiner y lo rem conforme ho trobeu en dita adobaria. Ítem me reservo los fems se faran en dita adobaria durant dit temps, los quals se puga fer tràurer sempre que·m aparexerà.⁸⁵

El doctor en medicina Joan Sió hi tenia una adoberia, que arrendava als blanquers Pere Clarà i Joan Pons durant cinc anys i 21 lliures anuals (1641). L'apotecari de Palamós Joan Casanoves i la seva muller Esperança arrendaren a l'assaonador Pere Fontaina i a la seva muller Margarida la casa i adoberia que tenia sobre el pont del Galligants, al costat d'una altra que Esperança hi tenia, per tres anys i 9 lliures anuals (1644). Dos anys després, el mateix Fontaina es traslladà a la casa adoberia veïna que el ciutadà honrat Miquel Cerdà li arrendava per dos anys i 10 lliures a l'any. El pagès de Medinyà Antoni Galí també hi tenia una casa, sobre el pont, que diu que arrendava a l'assaonador Pere Ramonell durant tres anys i 6 lliures anuals (1644), i quatre

⁸⁴ AHG, Notarials de Girona 3, Isidre Vila, *Manuale*, 1652-54 (638), [1653, octubre, 30], s.f.

⁸⁵ AHG, Notarials de Girona 2, Francesc Vinyoles, *Decimum Manuale*, 1653 (852), [1653, març, 3], s.f.

anys després l'arrenda a un altre assaonador, Jaume Pujol, a un preu millor, de 8 lliures l'any.

Al carrer del Cugusac, al Mercadal, hi havia altres adoberies. En aquest carrer hi passava una riera que venia de Palau i desguassava aproximadament al començament del carrer de la Rutlla. Allà, prop dels portals de Santa Caterina i de les Vídues hi havia la casa i l'adoberia, amb un pou i un safareig, del blanquer Jaume Francesc Ribes. El 1638 el mestre de cases Francesc Brossa hi va haver de fer moltes obres per refer-la. Però l'any següent, el 1639, en Ribes se la va vendre al convent de Santa Francesc, que n'era adjacent, per 165 lliures.